

MARZENA GROSICKA

Instytut Pamięci Narodowej Delegatura w Kielcach

ORCID: 0000-0002-2105-6260

REPRESJE WOBEC MIESZKAŃCÓW REGIONU ŚWIĘTOKRZYSKIEGO W OKRESIE STANU WOJENNEGO. WYBRANE ZAGADNIENIA

Historia stanu wojennego w regionie świętokrzyskim została już częściowo zbadana. W dostępnych opracowaniach poruszono niektóre wątki dotyczące szykanowania obywateli przez władze komunistyczne w tym okresie¹. Jednak dotychczas nie pojawiła się praca syntetyczna, ukazująca skalę represji zastosowanych wobec mieszkańców ówczesnego województwa kieleckiego po 13 grudnia 1981 r. Prezentowany tekst ma na celu częściowe uzupełnienie tej luki, zawiera bowiem zestawienie informacji na temat trzech form prześladowań: internowań, represji sądowych oraz kierowania opozycjonistów do wojskowych obozów internowania².

Ze względu na rozległość zagadnienia w opracowaniu nie uwzględniono innych szykan, jak pozbawianie pracy osób związanych z opozycją polityczną, co w związku z ograniczeniem możliwości pozyskiwania środków do życia wiązało się z wieloma poważnymi

¹ Zob. np.: M. Grosicka, *Internowania w regionie świętokrzyskim w dokumentach Służby Bezpieczeństwa* [w:] *Stan wojenny w regionie świętokrzyskim 1981–1983*, red. P. Gotowiecki, Ostrowiec Świętokrzyski 2013; *eadem*, *Spis internowanych z Regionu Świętokrzyskiego. Ośrodek Odosobnienia w Kielcach*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2009, t. 1; *eadem*, R. Śmietanka-Kruszelnicki, *NSZZ Solidarność Region Świętokrzyski* [w:] *NSZZ Solidarność 1980–1989*, t. 6: *Polska południowa*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010; *eadem*, *Stan wojenny w regionie świętokrzyskim 1981–1983. Wybrane zagadnienia*, Kielce 2011; P. Perchel, R. Adamczyk, *Alfabet starachowickiej opozycji*, Starachowice 2010; *eadem*, *Zima wasza, wiosna nasza*, Starachowice 2017; „Przeciw komunie”. *Relacje działaczy Regionu Świętokrzyskiego NSZZ „Solidarność” i opozycji (1980–1989)*, oprac. M. Grosicka, K. Polit, R. Śmietanka-Kruszelnicki, Kielce–Kraków 2014; *Relacja Stanisławy Marianny Gawlik „Nataszy”*, oprac. M. Grosicka [w:] *Po stronie dobra. Księga dedykowana Zofii i Zbigniewowi Romaszewskim*, red. C. Kuta, M. Krzysztofiński, Warszawa–Kraków–Rzeszów 2020; *Stan wojenny w regionie świętokrzyskim 1981–1983*, red. P. Gotowiecki, Ostrowiec Świętokrzyski 2013; J. Seweryn, *Solidarność starachowicka*, Starachowice 2007; S. Żak, *Stan wojenny i po nim*, Kielce 2014.

² Ta mniej znana forma represji polegała na wzywaniu jesienią 1982 r. rezerwistów do odbywania trzy-miesięcznych „ćwiczeń” w tzw. wojskowych obozach internowania (wojskowych obozach specjalnych), do których trafiali także poborowi powołani do odbycia zasadniczej służby wojskowej.

problemami, a także np. przeszukań, wielokrotnego wzywania na przesłuchania czy nakłaniania obywateli do współpracy ze Służbą Bezpieczeństwa lub służbami wojskowymi. Represje te dotknęły nie tylko przywódców i najaktywniejszych działaczy Solidarności oraz innych ugrupowań opozycyjnych, lecz także członków ich rodzin. Odczuła je także ogromna część społeczeństwa, głównie ta mająca krytyczny stosunek do decyzji podejmowanych przez władze. Problemy te były już sygnalizowane w opracowaniach dotyczących regionu świętokrzyskiego³, jednak dogłębne ich zbadanie wymaga odrębnego studium.

Podstawę źródłową artykułu, pozwalającą uzyskać m.in. dane liczbowe odnoszące się do wymienionych form represji, stanowią akta spraw sądowych, teczki personalne i zestawienia dotyczące osób internowanych oraz skierowanych do wojskowych obozów internowania, wytworzone przez funkcjonariuszy Komendy Wojewódzkiej MO (dalej: KW MO, od 1983 r. – Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych) w Kielcach⁴. Część tych informacji znajduje się w literaturze przedmiotu. W związku z tym, że niniejszy tekst ma na celu przedstawienie konkretnych liczb i zestawień, w mniejszym stopniu wykorzystano źródła osobiste, relacje czy wspomnienia.

Na omawianym obszarze Solidarność powstała we wrześniu 1980 r. W województwie kieleckim, podobnie jak w innych częściach kraju, w wielu zakładach pracy miały miejsce strajki skutkujące powstaniem w nich organizacji związkowych. Pierwszym przewodniczącym ich regionalnych struktur został Tadeusz Janaszek⁵, 3 listopada 1980 r. funkcję tę przejął Mirosław Domińczyk⁶. W lipcu 1981 r., podczas I Walnego Zjazdu Delegatów, wybrano na to stanowisko Mariana Jaworskiego⁷. Region Świętokrzyski NSZZ „Solidarność” należał do średniej wielkości jednostek terytorialnych związku i obejmował obszar województwa kieleckiego, początkowo z niewielką liczbą zakładów z sąsiednich terenów. Po ukształtowaniu się ostatecznych granic i uporządkowaniu struktury organizacyjnej, w listopadzie 1981 r. liczył ok. 256 tys. osób, zrzeszonych w 830–850 komisjach zakładowych (dalej: KZ). Jego członkowie angażowali się w ogólnopolskie akcje protestacyjne, wydawali wiele lokalnych pism związkowych, podjęli również współpracę

³ M. Grosicka, *Biskupi Komitet Pomocy Potrzebującym w Kielcach*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 2008, nr 5; *eadem*, „Negatywnie oddziałuje na środowisko, a zwłaszcza na młodzież szkolną”. Przemysław Jerzy Witek i jego walka z komuną”, *Tygodnik eM Kielce*, 4 XI 2018; M. Lasota, M. Ptaszińska, Z. Solak, *Małopolska i Świętokrzyskie [w:] Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, red. A. Dudek, Warszawa 2003; M. Grosicka, R. Śmietanka-Kruszelnicki, *Stan wojenny w regionie świętokrzyskim...*; R. Śmietanka-Kruszelnicki, *Pismo Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Kielcach na temat oporu społecznego i działalności opozycji politycznej w województwie kieleckim w I półroczu 1982 r.*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2009, t. 1.

⁴ Wymienione materiały archiwalne zgromadzone są głównie w Archiwum Delegatury IPN w Kielcach (dalej: AIPN Ki) oraz Archiwum IPN w Warszawie (dalej: AIPN).

⁵ M. Grosicka, *Janaszek Tadeusz* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2, Warszawa 2012, s. 152.

⁶ *Domińczyk Mirosław Mikołaj* [w:] *Droga do Niepodległości. Solidarność 1980–2005*, Warszawa 2005, s. 500.

⁷ M. Grosicka, *Marian Włodzimierz Jaworski* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, Warszawa 2010, s. 172.

z innymi organizacjami opozycyjnymi, jak Niezależne Zrzeszenie Studentów czy rolnicza Solidarność⁸. Dynamiczny rozwój związku został przerwany 13 grudnia 1981 r.

Wraz z ogłoszeniem w Polsce stanu wojennego zostało wprowadzone niezwykle restrykcyjne prawo. Zaczęły obowiązywać dekrety z 12 grudnia 1981 r.: o stanie wojennym, o postępowaniach szczególnych w sprawach o przestępstwa i wykroczenia w czasie obowiązywania stanu wojennego, a także o przekazaniu do właściwości sądów wojskowych spraw o niektóre przestępstwa⁹. Dało to komunistycznym władzom szerokie możliwości represjonowania niepokornych obywateli.

INTERNOWANIA

Jedną z metod szykanowania społeczeństwa po wprowadzeniu stanu wojennego było zatrzymywanie wybranych osób na podstawie decyzji administracyjnej, czyli internowanie. Zostało ono zastosowane głównie wobec przywódców struktur opozycyjnych, którzy w związku ze swą aktywnością zostali wytypowani do izolacji wiele miesięcy wcześniej. Podobnie jak w całej Polsce, pierwsze zatrzymania w regionie świętokrzyskim miały miejsce już w nocy z 12 na 13 grudnia 1981 r. Zdarzały się przypadki wyłamywania drzwi łomami, niszczenia telefonów, zakuwania w kajdanki oraz grożenia bronią. Zatrzymani nie wiedzieli, dlaczego i dokąd są zabierani, dopiero po jakimś czasie dowiadawali się o ogłoszeniu stanu wojennego¹⁰.

Na terenie województwa kieleckiego MO i SB zatrzymały więcej osób, niż pierwotnie zakładano. Do końca grudnia 1981 r. internowano ich 312, z tego Wydział V KW MO – 210 na planowanych 119. Wnioski o izolację niejednokrotnie sporządzano dopiero po zatrzymaniu danej osoby¹¹. Jedną z przyczyn pozbawienia wolności bez wyroku sądu prawie dwukrotnie większej liczby ludzi, niż pierwotnie zakładano, było „wytworzenie się korzystnej sytuacji operacyjnej w dniu 13 grudnia 1981 r.”. „Ponadplanowo” internowano m.in. pracowników kieleckiej Fabryki Samochodów Specjalizowanych „Polmo-SHL”. Początkowo

⁸ M. Grosicka, R. Śmietanka-Kruszelnicki, NSZZ „Solidarność” Region Świętokrzyski..., s. 739, 740–773; R. Śmietanka-Kruszelnicki, *Rolnicza „Solidarność” w Świętokrzyskiem w latach 1980–1989. Wybrane problemy* [w:] *O wolną wieś i wolną Polskę. Ogólnopolski Komitet Oporu Rolników i niezależna działalność środowisk chłopskich w latach 1982–1989*, red. C. Kuta, M. Wenklar, Kraków 2020, s. 64–73.

⁹ Szerzej zob. np.: P. Piątek, *Przestępstwa stanu wojennego w ujęciu kryminologicznym jako „crimes of the state”. Przegląd zagadnień badawczych* [w:] *Zbrodnie stanu wojennego – aspekty prawne*, red. A. Dziurok, Katowice–Warszawa 2017; G. Majchrzak, *Tajemnice stanu wojennego*, Warszawa 2016; *Stan wojenny w dokumentach władz PRL (1980–1983)*, oprac. B. Kopka, G. Majchrzak, Warszawa 2001; *Stan wojenny. Represje, opór, życie codzienne*, red. N. Jarska, J. Olaszek, Warszawa 2011; A. Paczkowski, *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981 – 22 VII 1983*, Warszawa 2007.

¹⁰ Na temat sposobów dokonywania zatrzymań, zastraszania i innych form represji oraz warunków pobytu w ośrodku odosobnienia pisali sami internowani m.in. w tworzonym przez nich ręcznie piśmie „Krata”. Zob.: *Spotkanie z Międzynarodowym Komitetem Czerwonego Krzyża, „Krata. Pismo internowanych w Ośrodku Odosobnienia Kielce-Piaski”*, 2 IV 1982, s. 1. Por.: *Stan wojenny w regionie świętokrzyskim...*; „Przeciw komunie”. *Relacje działaczy NSZZ „Solidarność”...*; J. Seweryn, *Solidarność starachowicka...*; S. Żak, *Stan wojenny...*

¹¹ AIPN Ki, 025/1119/K, t. 43, Prośba Komendanta Wojewódzkiego MO w Kielcach do naczelnika Wydziału V MO o sporządzenie wniosków o internowanie, bądź wniosków o uchylenie decyzji o internowaniu w stosunku do osób zatrzymanych podczas akcji „Wrzos”, a nieobjętych internowaniem, 28 XII 1981 r., k. 2513.

zatrzymano sześciu najbardziej aktywnych działaczy KZ tego zakładu, ale w związku z tym 14 grudnia grupa ok. 20 osób rozpoczęła przygotowania do zorganizowania w następnym dniu strajku okupacyjnego. Reakcja władz była natychmiastowa – 14 i 15 grudnia internowano łącznie 23 członków Solidarności z „Polmo-SHL”. „Przedsięwzięcie to spowodowało, że do planowanej akcji protestacyjnej na terenie fabryki nie doszło”¹².

W Bocheńcu k. Małogoszczy od 10 grudnia 1981 r. trwało inauguracyjne spotkanie Uniwersytetu Robotniczego powołanego przy Wszechnicy Związkowej Regionu Świętokrzyskiego NSZZ „Solidarność”. Uczestniczyło w nim łącznie ponad 80 działaczy związku z całego regionu, w tym część jego władz¹³. Według planu, spotkanie miało zakończyć się w niedzielę 13 grudnia, jednak już 12 grudnia po godz. 23.30 do pokojów, w których zakwaterowani byli członkowie związku, wkroczyli uzbrojeni funkcjonariusze SB i MO¹⁴. Uczestników szkolenia wprowadzono do samochodów milicyjnych i przetransportowano do aresztu śledczego, usytuowanego w kieleckiej dzielnicy Piaski, w którym na mocy dekretu o stanie wojennym utworzono ośrodek odosobnienia dla osób internowanych¹⁵. W sporządzonej 7 stycznia 1982 r. informacji KW MO w Kielcach podano, że w czasie realizacji operacji „Jodła” internowano m.in. 32 osoby z aktywu Solidarności, przebywające na szkoleniu w ramach studium związkowego¹⁶.

Oprócz działaczy związkowych w Bocheńcu zatrzymano również Marię Przybylską-Więckowską – aktorkę Teatru im. Juliusza Słowackiego w Krakowie. Wraz z członkami świętokrzyskiej Solidarności została ona internowana i – pod zarzutem „prowadzenia wrogiej propagandy” – osadzona w ośrodku odosobnienia w Kielcach. Kobieta nie zgadzała się na takie traktowanie, w związku z czym na nakazie zatrzymania i doprowadzenia znalazł się zapis funkcjonariusza: „odmówiła złożenia podpisu”. W notatce służbowej pracownik Wydziału Śledczego KW MO w Kielcach podał, iż telefonicznie skontaktował się w sprawie aktorki z KW MO w Krakowie i uzyskał informację, że w swoim miejscu zamieszkania nie była ona przewidziana do zatrzymania. W podaniu o uchylenie internowania

¹² AIPN Ki, 014/934, t. 4, Sprawa obiektowa krypt. SHL, Meldunek operacyjny, [9 IV 1982], k. 179–179v.

¹³ *Wspomnienia internowanego Waldemara Bartosza*, „»Było to w stanie wojennym«. Biuletyn wydany z okazji otwarcia wystawy w 25. rocznicę wprowadzenia stanu wojennego w Polsce”, Kielce, 13 XII 2006 r., s. 1–2.

¹⁴ Wśród osób zatrzymanych w Bocheńcu znajdowała się m.in. Teresa Braun. W karcie ewidencyjnej podano, że została zatrzymana 13 XII 1981 r., 10 minut po północy. W dokumentacji nie odnaleziono wniosku o izolację. Na decyzji o internowaniu Teresa Braun napisała: „wrogiej działalności nie prowadziłam”. Na nakazie zatrzymania i doprowadzenia zanotowano, że „odmówiła złożenia podpisu”. We wniosku o zwolnienie internowanej z 31 XII 1981 r. podano, że była członkiem NSZZ „Solidarność”, internowana została w Bocheńcu, „gdzie z ramienia Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej organizowała i zabezpieczała od strony technicznej kurs dla działaczy NSZZ »Solidarność« wytypowanych przez Zarząd Regionalny”. Dalej napisano, że do Solidarności należała od lipca 1981 r., ale „nie prowadziła w tym związku wrogiej ustrojowi działalności”. Ze względu na wiek oraz brak zaangażowania politycznego wnioskowano o jej zwolnienie. 2 I 1982 r. opuściła ośrodek odosobnienia. AIPN Ki, 07/23, Decyzja o internowaniu Teresy Braun, Kielce, 12 XII 1981 r., k. 8; *ibidem*, Nakaz zatrzymania i doprowadzenia Teresy Braun, Kielce, 14 XII 1981 r., k. 10; *ibidem*, Wniosek o zwolnienie internowanej Teresy Braun, Kielce, 31 XII 1981 r., k. 12; *ibidem*, Świadcstwo zwolnienia internowanego, Kielce, 2 I 1982 r., k. 15.

¹⁵ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), CZZK, sygn. 1/49, Zarządzenie nr 50/81/CZZK ministra sprawiedliwości z dn. 13 XII 1981 r. w sprawie utworzenia ośrodków odosobnienia, na podstawie art. 45 ust. 1 Dekretu z dn. 12 XII 1981 r. o stanie wojennym (DzU 29, poz. 154), k. 230–231.

¹⁶ AIPN Ki, 025/1119, pdf cz. 2, Informacja KW MO w Kielcach do naczelnika Wydziału III Departamentu V MSW dotycząca realizacji wytycznych w stosunku do ZZ Solidarność, Kielce, 7 I 1982 r., k. 983–985.

z 22 grudnia Przybylska-Więckowska napisała: „Jestem aktorką Teatru im. J. Słowackiego w Krakowie i na prywatne zaproszenie przyjechałam z wierszami Norwida do niezna-nej mi publiczności w Bocheńcu. Po udanym wieczorze artystycznym zaraz po północy zostałam wraz z ową publicznością zabrana do tutejszego więzienia jako internowana pod zarzutem (cytuję z pamięci) »prowadzenie wrogiej działalności na szkodę Polski«. Oczywiście nie mogłam podpisać tak absurdałnego zarzutu [...] otóż jestem i czuję się niewinna!». Aktorka wyszła na wolność 24 grudnia 1981 r.¹⁷

W województwie kieleckim, podobnie jak w całym kraju, najwięcej osób osadzono w ośrodkach odosobnienia w grudniu 1981 r. W następnych miesiącach miało miej-sce po kilka zatrzymań, a następna większa fala internowań przypadła na lato 1982 r. Departament III MSW zalecał, aby w okresie po 1 maja 1982 r. wobec wszystkich, którzy naruszają porządek prawny stanu wojennego, wszczynać postępowania karne lub kiero-wać sprawy do kolegiów ds. wykroczeń. Wobec osób, których działalność przestępcza nie budziła wątpliwości, „jednak brak jest w danym momencie dowodów przestępstwa lub występują trudności w ich uzyskaniu, należy stosować internowanie”. Zastrzeżono jednak, że w tym okresie decyzje o zastosowaniu omawianej formy represji należy podejmować wyłącznie wobec osób spełniających rolę przywódczą i inspirującą do działalności „anty-państwowej” w środowiskach „chronionych przez pion III”. Dodatkowo zalecano izolo-wać tych, którzy spełniali „w nielegalnych organizacjach i ugrupowaniach różne funkcje integrujące te ugrupowania”. Chodziło głównie o łączników, kolporterów, organizatorów podziemnej poligrafii, doradców, ekspertów, osoby wspierające działalność podziemną swym autorytetem, organizatorów akcji w obronie internowanych itp. Nakazano także ponownie izolować „osoby zwolnione z internowania i w dalszym ciągu prowadzące wrogą działalność”, a wobec tych, których nie można było internować ze względu na podeszły wiek, stan zdrowia lub sytuację rodzinną, zalecano „w uzgodnieniu z jednostką śledczą stosować działania nękająco-represyjne”¹⁸.

W czerwcu 1982 r. w Kielcach odbył się ingres miejscowego biskupa Mieczysława Jaworskiego, który od początku stanu wojennego wspierał internowanych i odwiedzał ich w ośrodku odosobnienia. Część uczestników tego wydarzenia stała na placu przy kieleckiej bazylice katedralnej w osobnym miejscu, w którym miał być umieszczony biały propo-rzec z napisem „Solidarność”. Po uroczystościach ludzie ci złożyli nowo wyświęconemu biskupowi oprawione, pisemne życzenia od internowanych. W rezultacie 14 osób zna-lazło się w ośrodkach odosobnienia, a kilkadziesiąt wezwano na przesłuchania. Duchowni prosili lokalne władze o zwolnienie zatrzymanych, ale bez rezultatu¹⁹.

¹⁷ AIPN Ki, 07/247, Decyzja o internowaniu Marii Haliny Przybylskiej-Więckowskiej, Kielce, 13 XII 1981 r., k. 3; *ibidem*, Notatka służbowa st. inspektora Wydz. Śledczy [KW MO w Kielcach], Kielce, 15 XII 1981 r., k. 5; *ibidem*, Pismo Marii Przybylskiej-Więckowskiej, 22 XII 1981 r., k. 6-9; *ibidem*, Decyzja o uchyleniu internowania, KW MO w Kielcach, 24 XII 1981 r., k. 12.

¹⁸ AIPN, 01439/136, Departament III Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Zasady postępowania wobec osób zagrażających porządkowi prawnemu stanu wojennego w okresie po 1 maja 1982 r., Warszawa, 3 V 1982 r., k. 176-177.

¹⁹ Szerzej zob.: M. Grosicka, *Kościół katolicki wobec „Solidarności” po wprowadzeniu stanu wojennego na przykładzie diecezji kieleckiej i sandomiersko-radomskiej [w:] Od nadziei do niepodległości. NSZZ „Solidarność” 1980-1989/90. Studia i szkice*, red. Ł. Sołtysik, G. Waligóra, Wrocław-Warszawa 2021, s. 435-455.

Pod koniec sierpnia, podobnie jak w całym kraju, SB internowała osoby, które – według informacji zgromadzonych przez funkcjonariuszy – mogły być zaangażowane w organizację i uczestnictwo w manifestacjach związanych z drugą rocznicą podpisania Porozumień Sierpniowych. Izolowano wówczas 44 osoby z regionu świętokrzyskiego, głównie działacze z największych ośrodków miejskich – Kielc, Skarżyska-Kamiennej, Starachowic, Końskich i Ostrowca Świętokrzyskiego – lecz także z mniejszych miejscowości: Małogoszczy, Stąporkowa i innych. Część z nich została zwolniona dość szybko, inni spędzili w izolacji kolejne tygodnie, a nawet miesiące. Kilku osobom postawiono zarzuty karne i w związku z tym zmieniono status internowania na tymczasowe aresztowanie²⁰.

Okres izolowania był różny – od kilku dni do prawie roku. W wykazie osób przewidzianych do pozostawienia w ośrodkach odosobnienia na czas trwania stanu wojennego z terenu województwa kieleckiego, przygotowanym 3 lipca 1982 r. przez Departament III MSW, wymieniono pięć osób²¹. Byli to: Waldemar Bartosz²², Kazimierz Koruba²³, Edmund Sarna²⁴, Jerzy Węglarski²⁵ i Stanisław Żak²⁶. W dokumencie tym nie wspomniano o wiceprzewodniczącym Zarządu Regionu Świętokrzyskiego NSZZ „Solidarność” Jerzym Stępnem, który był internowany nieprzerwanie od 13 grudnia 1981 do 11 grudnia 1982 r., a następnie został aresztowany i dopiero 5 stycznia 1983 r. wyszedł na wolność²⁷. Nie wymieniono także dwóch związkowców izolowanych od momentu wprowadzenia stanu wojennego do 24 listopada 1982 r.: członka Prezydium Zarządu Regionu Świętokrzyskiego Stanisława Bieńka²⁸ oraz Jerzego Nobisa ze Starachowic, członka Komisji Rewizyjnej przy Zarządzie Regionu²⁹. Wśród internowanych ponad 10 miesięcy byli też Eugeniusz Bednarczyk, Władysław Bujnowski i Mirosław Domińczyk³⁰.

²⁰ Obliczenia na podstawie: M. Grosicka, *Spis internowanych z Regionu Świętokrzyskiego...*, s. 381–426.

²¹ AIPN, 01439/136, Departament III Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Wykaz osób przewidzianych do pozostawienia w ośrodkach odosobnienia na okres trwania stanu wojennego, Warszawa, 3 VII 1982 r., k. 320–323.

²² Waldemar Bartosz internowany był dwukrotnie – od 13 XII 1981 do 18 V 1982 r., a następnie od 8 VI do 18 X 1982 r. Szerzej zob.: *Relacja Waldemara Bartosza, Kielce, 2 maja 2012 r.* [w:] „Przeciw komunizmowi...”; R. Śmietanka-Kruszelnicki, *Bartosz Waldemar Józef* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2, Warszawa 2012, s. 30.

²³ Kazimierz Koruba internowany był od 13 XII 1981 do 11 XII 1982 r. Zob.: E. Krężolek, *Kazimierz Koruba* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, Warszawa 2010, s. 214; *Przed sierpniem. Przejawy oporu społecznego i postaw opozycyjnych wśród mieszkańców województwa kieleckiego 1975–1980. Wybór dokumentów*, oprac. E. Krężolek, Kraków–Kielce 2014.

²⁴ Edmund Sarna internowany był w okresie 13 XII 1981 – 19 X 1982 r. Zob. R. Gryz, *Sarna Edmund Adolf* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 5, Warszawa 2023, s. 308.

²⁵ Jerzy Węglarski internowany był od 13 XII 1981 do 24 XI 1982 r. M. Grosicka, *Spis internowanych z Regionu Świętokrzyskiego...*, s. 422; *eadem*, R. Śmietanka-Kruszelnicki, *NSZZ „Solidarność” Region Świętokrzyski...*, s. 740–773.

²⁶ Stanisław Żak internowany był dwukrotnie, w okresie 13 XII 1981 – 30 IV 1982 r. oraz 9 VI – 11 XII 1982 r. Zob.: *eidem*, *NSZZ „Solidarność” Region Świętokrzyski...*, s. 746, 785, 786, 806; S. Żak, *Stan wojenny...*, s. 61.

²⁷ Zob.: *Relacja Jerzego Stępnia, Busko-Zdrój, 9 lipca 2012 r.* [w:] „Przeciw komunizmowi...”; R. Śmietanka-Kruszelnicki, *Stępień Jerzy Adam* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”...*, t. 1, s. 427.

²⁸ AIPN Ki, 07/24, Akta osobowe internowanego Stanisława Bieńka.

²⁹ AIPN Ki, 07/210, Akta osobowe internowanego Jerzego Nobisa; J. Seweryn, *Jerzy Nobis jeden z dziesięciu milionów*, Starachowice 2013; *Wywiad Jana Seweryna z Jerzym Nobisem* [w:] J. Seweryn, *Solidarność starachowicka...*, s. 294.

³⁰ M. Grosicka, *Spis internowanych z Regionu Świętokrzyskiego...*, s. 381–426.

W regionie świętokrzyskim odnotowano 25 przypadków dwukrotnego internowania³¹, a Waław Rembosz, członek NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”, został izolowany trzykrotnie. Pierwszy raz zatrzymano go 13 grudnia 1981 i zwolniono 12 marca 1982 r.³² Ponownie został internowany w czerwcu 1982 r., w związku z udziałem we wspomnianych święceniach biskupa Jaworskiego, i wyszedł na wolność 24 lipca tegoż roku³³. Do ośrodka odosobnienia wrócił 31 sierpnia 1982 r., po rocznicowej manifestacji, do której doszło tego dnia w Kielcach. 3 września zmieniono jego status na „tymczasowo aresztowany”, gdyż uznano, że to właśnie on 31 sierpnia organizował i kierował akcją protestacyjną mającą na celu „wzniecenie niepokoju społecznego”³⁴. W rezultacie działacz nadal był przetrzymywany „na Piaskach”, ale już jako aresztowany³⁵.

W sierpniu 1982 r. decyzję o trzecim internowaniu wydano także w przypadku Adama Koguta, przewodniczącego KZ NSZZ „Solidarność” w Zakładzie Przemysłowo-Wapienniczym „Trzuskawica” w Sitkówce k. Kielc. SB zaliczała go do najbardziej ekstremalnych działaczy związkowych na tym terenie. Jednak Kogut uniknął wówczas kolejnego izolowania, przebywał bowiem w tym czasie na leczeniu poza Kielcami³⁶.

Praktykę internowań zakończono w całej Polsce w grudniu 1982 r. Z przeprowadzonych dotychczas badań wynika, że ten rodzaj represji objął łącznie 368 osób z regionu świętokrzyskiego³⁷. Było wśród nich 21 kobiet (niespełna 6 proc.), najczęściej członkiń zakładowych bądź regionalnych struktur Solidarności, prowadzących przed wprowadzeniem stanu wojennego aktywną działalność opozycyjną³⁸. Z dostępnych materiałów

³¹ W skali kraju wydano 396 decyzji o ponownym internowaniu. T. Kozłowski, J. Olszsek, *Internowani w stanie wojennym. Dane statystyczne*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2010, nr 2 (16), s. 509.

³² AIPN Ki, 45/382, Akta osobowe internowanego, Decyzja o internowaniu, Kielce, 12 XII 1981 r., k. 3; *ibidem*, Decyzja o uchyleniu internowania, Kielce, 12 III 1982 r., k. 4.

³³ AIPN Ki, 45/383, Akta osobowe internowanego, Decyzja o internowaniu, Kielce, 9 VI 1982 r., k. 2; *ibidem*, Decyzja o uchyleniu internowania, Kielce, 24 VII 1982 r., k. 5.

³⁴ AIPN Ki, 45/384, Akta osobowe internowanego, Decyzja o internowaniu, Kielce, 31 VIII 1982 r., k. 2.

³⁵ Sąd Rejonowy w Kielcach 18 XII 1982 r. wydał wyrok w sprawie Waława Rembosza. Uznano go za winnego zorganizowania i kierowania akcją protestacyjną w dniu 31 VIII 1982 r. Skazany został na 2 lata pozbawienia wolności w zawieszaniu na 3 lata oraz 30 tys. zł grzywny. W wyniku rewizji 10 V 1983 r. Sąd Wojewódzki w Kielcach zmienił kwalifikację prawną, uznając go jedynie za uczestnika akcji protestacyjnej. W związku z tym skazany został na karę dwóch miesięcy pozbawienia wolności, która została odbyta w całości. AIPN Ki, 2/93, Akta Prokuratora, Postanowienie o wszczęciu śledztwa i prowadzeniu sprawy w trybie doraźnym, Kielce, 3 IX 1982 r., k. 3; *ibidem*, Postanowienie o tymczasowym aresztowaniu, Kielce, 3 IX 1982 r., k. 5.

³⁶ Adam Kogut internowany był od 13 XII 1981 do 18 V 1982 r. oraz od 8 VI do 22 VII 1982 r. W dniu 23 VIII 1982 r. sporządzono wniosek o trzecią izolację, ponieważ uznano, że w sprzyjających okolicznościach może podjąć „wrogą i szkodliwą działalność”. Wniosek został zatwierdzony i 31 VIII 1982 r. dwaj funkcjonariusze udali się do jego miejsca zamieszkania, aby dokonać zatrzymania. Okazało się jednak, że nie ma go w domu. AIPN Ki, 07/170, Akta osobowe internowanego, Decyzja o internowaniu, Kielce, 12 XII 1981 r., k. 3; *ibidem*, Decyzja o uchyleniu internowania, Kielce, 18 V 1982 r., k. 18; *ibidem*, Decyzja o internowaniu, Kielce, 8 VI 1982 r., k. 21; *ibidem*, Wniosek o uchylenie decyzji o internowaniu, Kielce, lipiec 1982 r., k. 24–24v; *ibidem*, Decyzja o uchyleniu internowania, Kielce, 22 VII 1982 r., k. 26; AIPN Ki, 025/439, mf., Wniosek o izolację Adama Koguta, Kielce, 23 VIII 1982 r., b.p., j. 2–5; *ibidem*, Notatka służbowa, Kielce, 31 VIII 1982 r., j. 2–5.

³⁷ W wykazie osób internowanych z regionu świętokrzyskiego nie uwzględniono wspomnianej w tekście Marii Przybylskiej-Więckowskiej, ze względu na to, że nie była związana ze strukturami Regionu Świętokrzyskiego „Solidarność”, nie zamieszkiwała ani na stałe nie pracowała na terenie województwa kieleckiego. Zob.: M. Grosicka, *Spis internowanych z Regionu Świętokrzyskiego...*, s. 381–426.

³⁸ Szerzej zob.: M. Grosicka, *Internowania w regionie świętokrzyskim...*, s. 24.

źródłowych wynika, że najwięcej internowanych mieszkało, pracowało lub uczyło się bądź studiowało w Kielcach – ok. 200 osób. Kolejne miejsca zajmują: Skarżysko-Kamienna – 40 osób, Ostrowiec Świętokrzyski – 27, Starachowice – 21, Końskie – 15, Jędrzejów – 13, Stąporków – 5, Busko-Zdrój, Miechów i Połaniec po dwie, Kazimierza Wielka, Pińczów i Włoszczowa po jednej. Pozostałych 38 internowanych było najczęściej mieszkańcami wsi lub małych miejscowości, rolnikami, osobami bezrobotnymi, emerytami lub rencistami. W niektórych wypadkach brakuje informacji o miejscu pracy lub zamieszkania. Z największych zakładów pracy w Kielcach internowano od kilku do kilkudziesięciu osób: Fabryka Samochodów Specjalizowanych „Polmo-SHL” – 33, Fabryka Łożysk Toczných „Iskra” – 21, Kieleckie Zakłady Wyrobów Papierowych – 20, Zakłady Urządzeń Chemicznych i Armatury Przemysłowej „Chemar” – 9. Poza stolicą województwa – z Zakładów Metalowych „Mesko” w Skarżysku-Kamiennej internowano 26 osób, z Huty im. Marcelego Nowotki w Ostrowcu Świętokrzyskim – 18, a z Fabryki Samochodów Ciężarowych w Starachowicach – 16³⁹.

Najstarszy internowany mężczyzna miał 63 lata, a kobieta – prof. Wanda Pomianowska – 62⁴⁰. Zdecydowana większość zatrzymanych trafiła do wspomnianego wyżej Ośrodka Odosobnienia Kielce-Piaski. Na początku 1982 r. przewieziono z Kielc do Gołdapi kobiety, gdzie utworzono specjalny ośrodek żeński dla osób izolowanych. Część pozostałych internowanych w 1982 r. przeniesiono do innych miejsc odosobnienia – w Nowym Łupkowie, Uhercach czy Załężu koło Rzeszowa⁴¹.

Internowanie było jedną z najbardziej dotkliwych metod represjonowania obywateli po wprowadzeniu stanu wojennego. Pozbawiano wolności ludzi, którzy nie popełnili żadnych przestępstw. W ośrodkach odosobnienia, które początkowo funkcjonowały na takich samych zasadach jak więzienia czy areszty, przetrzymywano najbardziej aktywnych działaczy opozycji, niejednokrotnie przez wiele miesięcy. Internowanie przywódców związkowych spowodowało, że organizowanie strajków i innych akcji protestacyjnych było utrudnione. W woj. kieleckim nie udało się odtworzyć w podziemiu regionalnych struktur Solidarności. Różne grupy działały właściwie niezależnie od siebie i żadna z nich nie pełniła funkcji kierowniczej w regionie. Niejednokrotnie osoby, które opuściły ośrodki odosobnienia, wiedząc, że są obserwowane, nie podejmowały aktywności konspiracyjnej, choć nie było to regułą i część z nich w dalszym ciągu angażowała się w działalność opozycyjną⁴².

REPRESJE SĄDOWE

Kolejną metodą szykanowania obywateli przez władze komunistyczne było stawianie im zarzutów na podstawie Dekretu z 12 grudnia 1981 r. o stanie wojennym. Z przeprowadzonych dotychczas badań wynika, że na podstawie tych przepisów wytoczono

³⁹ Obliczenia na podstawie: *eadem*, *Spis internowanych z Regionu Świętokrzyskiego...*, s. 381–426.

⁴⁰ R. Śmietanka-Kruszelnicki, *Pomianowska Wanda Salomea* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, Warszawa 2010, s. 357.

⁴¹ Szerzej zob.: M. Grosicka, *Spis internowanych z Regionu Świętokrzyskiego...*

⁴² Zob.: *eadem*, R. Śmietanka-Kruszelnicki, *Stan wojenny w regionie świętokrzyskim...*

sprawy sądowe 88 osobom mieszkającym lub pracującym na terenie woj. kieleckiego⁴³. Dwie z nich zostały skazane dwukrotnie. Łącznie sądy wydały 90 wyroków związanych z prowadzeniem działalności opozycyjnej w regionie świętokrzyskim⁴⁴.

Najwyższe kary otrzymały osoby skazane w trybie doraźnym⁴⁵, w którym wszczęto zdecydowaną większość postępowań prowadzonych przeciw opozycjonistom. W wielu przypadkach w trakcie rozpraw sąd podejmował jednak decyzję o jego zmianie. Było to ważne, gdyż w trybie zwyczajnym przewidziany był niższy wymiar kar.

Wyroki w trybie doraźnym zapadły w czterech procesach, w tym trzech związanych z działalnością prowadzoną w Ostrowcu Świętokrzyskim, łącznie wobec 17 osób. Jedna sprawa dotyczyła zorganizowania strajku w Hucie im. Marcelego Nowotki we wspomnianym mieście, trzy pozostałe kontynuowania działalności związkowej oraz kolportowania podziemnych pism i ulotek.

Najwyższe wyroki w województwie kieleckim otrzymali przywódcy strajku w Hucie im. Marcelego Nowotki. Był to najpoważniejszy w omawianym regionie protest po wprowadzeniu stanu wojennego⁴⁶. Marcelego Nowotki, Jerzy Jabłoński i Tadeusz Stasiowski zostali oskarżeni o to, że „w dniach od 13 do 15 grudnia 1981 r. w Ostrowcu Świętokrzyskim [...] działając wspólnie i w porozumieniu [...] będąc członkami Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego »Solidarność«, którego działalność została zawieszona, nie odstąpili od udziału w tej działalności i zorganizowali strajk w Hucie im. Marcelego Nowotki, którym następnie kierowali”. 15 stycznia 1982 r. Sąd Wojewódzki w Kielcach, Wydział II Karny w składzie: przewodniczący sędzia Sądu Wojewódzkiego J. Gacek, sędziowie E. Mazurek i T. Kaczor, przy udziale wiceprokuratora

⁴³ Na potrzeby artykułu wybrano tylko sprawy, które dotyczą osób mieszkających bądź pracujących na terenie ówczesnego województwa kieleckiego. Wyjątkiem jest przypadek pracownika Kopalni Węgla Kamiennego „Wujek” w Katowicach, który mieszkał na terenie woj. radomskiego, jednak został oskarżony o przestępstwo popełnione na terenie woj. kieleckiego i osądzony w Kielcach. Z analizy wyłączono natomiast kilka przypadków spraw prowadzonych w Kielcach, dotyczących osób, które mieszkały w woj. radomskim, tam pracowały i zostały oskarżone o to, że popełniły przestępstwa również na terenie woj. radomskiego. Z dostępnych materiałów wynika, że w tych przypadkach jedynym związkiem z Kielecczyną był fakt, iż ich rozprawy odbywały się w Kielcach. Zob. AIPN Ki, 92/17; AIPN Ki, 91/3; AIPN Ki, 91/4/1; AIPN Ki, 92/41/1; AIPN Ki, 92/28; AIPN Ki, 92/22.

⁴⁴ Według informacji podanych na początku 1983 r. przez członka egzekutywy KW PZPR w Kielcach, w roku 1982 w województwie kieleckim przeprowadzono 46 postępowań przygotowawczych wobec 97 osób, a 75 osób aresztowano. Wydaje się jednak, że dane te dotyczą wszystkich spraw prowadzonych w Kielcach, a więc także tych dotyczących osób z innych terenów, głównie woj. radomskiego. Brak informacji, czy liczby te dotyczą również spraw rozpoczętych jeszcze w grudniu 1981 r. Należy zatem traktować te liczby jedynie orientacyjnie. Prawdopodobnie nie wszystkie akta spraw prowadzonych w tym okresie zachowały się w zasobach archiwalnych. Archiwum Państwowe Kielce, KW PZPR, 3710, Protokół obrad wojewódzkiej konferencji sprawozdawczo-programowej PZPR, Wystąpienie członka egzekutywy KW PZPR w Kielcach Józefa Dolaka, Kielce, 12 II 1983 r., k. 32–33.

⁴⁵ Zgodnie z art. 4 pkt 1 Dekretu z dnia 12 XII 1981 r. o postępowaniach szczególnych w sprawach o przestępstwa i wykroczenia w czasie obowiązywania stanu wojennego, „[z]a przestępstwa podlegające postępowaniu doraźnemu sąd może wymierzyć, bez względu na rodzaj i granice ustawowego zagrożenia danego przestępstwa, następujące kary zasadnicze: karę śmierci lub karę 25 lat pozbawienia wolności albo karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3, chyba że przepis szczególnie przewiduje wyższą dolną granicę ustawowego zagrożenia”. Dodatkowo, zgodnie z art. 8 pkt 1: „W sprawach o przestępstwa podlegające postępowaniu doraźnemu stosuje się tymczasowe aresztowanie”. DzU 1981 nr 29 poz. 156. Szerzej zob. np.: *Prawo karne stanu wojennego*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2003.

⁴⁶ Szerzej zob.: P. Gotowiecki, *Strajk w Hucie im. Marcelego Nowotki w Ostrowcu Świętokrzyskim 13–15 grudnia 1981 r.*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2009, t. I, s. 231–257.

wojewódzkiego M. Lechowskiego, skazał w trybie doraźnym Dudka oraz Jabłońskiego na kary po 3 lata więzienia i 3 lata pozbawienia praw publicznych, Czarneckiego na 2 lata więzienia, a Stasiowskiego na 1 rok i 6 miesięcy więzienia; dwaj ostatni zostali także pozbawieni praw publicznych na 2 lata. Wymierzając karę, sąd wziął pod uwagę, iż „[k]ażdy z oskarżonych dobrowolnie odstąpił od udziału w działalności związkowej, kontynuowania strajku i nakłaniał do tego pozostałych uczestników”. W stosunku do Dudka i Jabłońskiego sędziowie uznali to za okoliczność łagodzącą, dającą podstawę do zastosowania najniższego wymiaru kary, a wobec Czarneckiego i Stasiowskiego – do nadzwyczajnego złagodzenia kary⁴⁷. Wyrok nie zapadł jednomyślnie⁴⁸. Przewodniczący składu sędziowskiego uznał, że był on zbyt łagodny, i zgłosił zdanie odrębne⁴⁹.

Nie był to jednak koniec sprawy. 4 maja 1982 r., w wyniku rewizji nadzwyczajnej wniesionej przez ministra sprawiedliwości na niekorzyść oskarżonych, kary zostały podwyższone. Izba Karna Sądu Najwyższego, w składzie: przewodniczący sędzia Sądu Najwyższego W. Sutkowski i sędziowie Sądu Najwyższego W. Ochman, S. Pawelec, W. Sikorski i T. Rybicki, przy udziale prokuratora Prokuratury Generalnej E. Saneckiego, usunęła z opisu czynu fragment, mówiący, że „każdy z oskarżonych dobrowolnie odstąpił od udziału w działalności związkowej, kontynuowania strajku i nakłaniał do tego pozostałych uczestników”. W rezultacie Jabłoński otrzymał wyrok 4 lat więzienia, a Dudek 3 lat i 6 miesięcy i obydwaj po 3 lata pozbawienia praw publicznych, natomiast Czarnecki i Stasiowski skazani zostali na kary po 3 lata więzienia i po 2 lata pozbawienia praw publicznych. Ponadto wszystkich obciążono kosztami postępowania i opłatami sądowymi⁵⁰. Cała czwórka trafiła do Zakładu Karnego w Hrubieszowie⁵¹.

⁴⁷ Wszyscy czterej oskarżeni skazani zostali na podstawie art. 46 ust. 1 i 2 Dekretu z dnia 12 XII 1981 r. o stanie wojennym, dodatkowo Czarnecki i Stasiowski również z art. 46 ust. 7 tego dekretu. AIPN Ki 4/11, t. 1, Sąd Wojewódzki w Kielcach Wydział II Karny, Wyrok, 15 I 1982 r., k. 278–279; *ibidem*, Uzasadnienie, k. 302.

⁴⁸ Sądy z reguły orzekały kolegialnie, jednak sędzia przegłosowany mógł skorzystać z prawa do zgłoszenia zdania odrębnego i w sprawach ważnych zamianifestować swoje stanowisko. Zob. M. Stanowska, *Postawy sędziów i prokuratorów w procesach politycznych z lat osiemdziesiątych* [w:] M. Stanowska, A. Strzembosz, *Sędziowie warszawscy w czasie próby 1981–1988*, Warszawa 2005, s. 229–230.

⁴⁹ Sędzia Sądu Wojewódzkiego w Kielcach J. Gacek stwierdził, że nie zgadza się z wyrokiem, który zapadł, zarówno w odniesieniu do kwalifikacji prawnej czynu, jak też wymiaru kary. Podkreślił, że w przypadku oskarżonych nie zaistniały przesłanki do przyjęcia dobrowolności odstąpienia od udziału w działalności związkowej oraz strajku i nakłaniania do tego samego innych uczestników. Uznał, że odstąpienie od strajku „było wynikiem zaistniałych uwarunkowań zewnętrznych – wręcz wymuszone, a nie dobrowolne, wynikające z ich własnej woli”. Sędzia uważał też, że nie było podstaw do nadzwyczajnego złagodzenia kary. Według niego, Jabłoński powinien dostać 5 lat więzienia, Czarnecki i Dudek po 4 lata, a Stasiowski 3 lata pozbawienia wolności. AIPN Ki, 4/11, t. 1, Sąd Wojewódzki w Kielcach Wydział II Karny, Wyrok, 15 I 1982 r., k. 278–279; *ibidem*, Zdanie odrębne przewodniczącego składu, k. 306–309.

⁵⁰ *Ibidem*, Protokół rozprawy rewizyjnej, 4 V 1982 r., k. 327; *ibidem*, Wyrok Sądu Najwyższego w Warszawie Izba Karna, 4 V 1982 r., k. 329–341.

⁵¹ Jerzy Jabłoński wspominał po latach: „Przez pierwsze kilkanaście dni pobytu w zakładzie karnym w Hrubieszowie (dokąd skazani z Ostrowca Świętokrzyskiego trafili 15 II 1982 r.) osadzeni przystosowywali się do więziennych warunków. Wzieszenie w Hrubieszowie należało do ciężkich [...] Do tych surowych warunków musieli przystosować się ludzie, którzy w przeważającej większości nie mieli poprzednio do czynienia ani z[e] środowiskiem przestępczym, ani z otoczeniem więziennym. Ta nieznajomość nowego otoczenia destrukcyjnie wpływała na psychikę wielu więźniów politycznych”. J. Jabłoński, „Solidarność” za kratami. *Postrzeżenie rzeczywistości społeczno-politycznej w roku 1982 przez więźniów zakładu karnego w Hrubieszowie* [w:] *Stan wojenny w regionie świętokrzyskim...*, s. 127.

Nieco łagodniejsze kary, ale również pozbawienia wolności bez zawieszenia, otrzymała sędzona w odrębnym postępowaniu grupa kolejnych sześciu osób – Jerzy Borowiec, Henryk Piątek, Marian Suszał, Janusz Szaran, Andrzej Wójcik i Janusz Ryszard Ziajski – zaangażowanych w organizację strajku we wspomnianym zakładzie. Śledztwo w tej sprawie wszczęto w trybie doraźnym, lecz wyrok wydany został w trybie zwykłym⁵². Za organizowanie mniejszych protestów w regionie lub podejmowanie prób strajków tuż po wprowadzeniu stanu wojennego toczyły się jeszcze dwie sprawy w trybie doraźnym, jednak także w ich wypadku wyroki zapadły w trybie zwykłym. Cztery osoby skazano w nich na kary bezwzględne więzienia. Trzej organizatorzy strajku zorganizowanego 13 grudnia 1981 r. w Charsznickiej Odlewni Żeliwa w Charsznicy skazani zostali w styczniu 1982 r. przez Sąd Wojewódzki w Kielcach. Jan Miłek oraz Józef Stanisław Słaboń otrzymali kary 1 roku i 10 miesięcy więzienia, a Józef Kazimierz Mazurek 1 rok i 6 miesięcy pozbawienia wolności. Z kolei karę 1 roku więzienia i grzywnę otrzymał Józef Fudala, który zamierzał zorganizować strajk w Fabryce Domów Kombinatu Budowlanego w Ostrowcu Świętokrzyskim. Skazany został przez Sąd Rejonowy w tym mieście⁵³.

W trybie doraźnym zapadł wyrok wobec członków podziemnej grupy działającej także w Ostrowcu Świętokrzyskim. Krzysztofowi Partyce, Ryszardowi Sobali, Zbigniewowi Walczykowi, Leszkowi Olszewskiemu, Andrzejowi Żółcińskiemu i Jarosławowi Salicie postawiono zarzuty kontynuowania działalności związkowej oraz sporządzania ulotek i pism „o treści wrogiej wobec władz państwowych i ustroju PRL”, a ponadto – według oskarżyciela – wymienieni „wzięli udział w tworzeniu związku pod nazwą Komitet Ocalenia Związku NSZZ »Solidarność« w Ostrowcu Świętokrzyskim” oraz lżyli i wyszydzała prezesa Rady Ministrów PRL, gen. Wojciecha Jaruzelskiego, przez rozplakatowanie klepsydry z jego nazwiskiem. Działali od stycznia do 5 maja 1982 r.⁵⁴

Sprawę prowadził Sąd Warszawskiego Okręgu Wojskowego na sesji wyjazdowej w Kielcach. Przewodniczącym składu orzekającego był ppłk Jerzy Przygodzki, który w stanie wojennym „zasłużył się” częstym stosowaniem trybu doraźnego i wymierzaniem szczególnie surowych kar⁵⁵. Towarzyszyli mu por. por. Jerzy Zeber i Czesław Wrona,

⁵² Zostali oni oskarżeni o to, że w dniach od 13 do 15 XII 1981 r. organizowali strajk okupacyjny w Zakładzie Metalurgicznym Huty. Wyrok w tej sprawie wydał Sąd Rejonowy w Ostrowcu Świętokrzyskim w dniu 30 III 1982 r. Oskarżonym wymierzono kary od 1 do 1,5 roku pozbawienia wolności. Ostatecznie jednak, po ponownym rozpatrzeniu sprawy, 11 III 1983 r. Sąd Rejonowy w Ostrowcu Świętokrzyskim zawiesił wszystkim skazanym wykonanie kary pozbawienia wolności na 2 lata. AIPN Ki, 52/12, Postanowienie wiceprokuratora Prokuratury Wojewódzkiej w Kielcach o uchyleniu trybu doraźnego, 21 XII 1981 r., k. 189; *ibidem*, Wyrok Sądu Rejonowego w Ostrowcu Świętokrzyskim, 30 III 1982 r., k. 340.

⁵³ AIPN Ki, 4/9, Postanowienie o wszczęciu śledztwa w trybie postępowania doraźnego wobec organizatorów strajku w Charsznickiej Odlewni Żeliwa w Charsznicy, 15 XII 1981 r., k. 21; *ibidem*, Wyrok Sądu Wojewódzkiego w Kielcach, 7 I 1982 r., k. 349; AIPN Ki, 52/10, Postanowienie o wszczęciu śledztwa w trybie doraźnym wobec Józefa Fudali, Prokuratura Rejonowa w Ostrowcu Świętokrzyskim, 18 XII 1981 r., k. 5; *ibidem*, Wyrok Sądu Rejonowego w Ostrowcu Świętokrzyskim, 8 III 1982 r., k. 87.

⁵⁴ AIPN, 1357/391, Wyrok Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego w Kielcach, Kielce, 25 VI 1982 r., k. 118–123.

⁵⁵ Spośród 21 osób osądzonych przy jego udziale, 20 zostało skazanych, z tego aż 17 na kary bezwzględnego pozbawienia wolności, w tym jedna osoba otrzymała wyrok 10 lat więzienia, a kolejnych 10 osób – wyroki od 3 do 5 lat. Tylko jedna sprawa została umorzona na mocy amnestii. Zob.: M. Stanowska, *Postawy sędziów i prokuratorów...*, s. 250.

zaliczani do tych, którzy mieli swój udział w wymierzeniu znacznej liczby bezwzględnych kar pozbawienia wolności, w tym z zastosowaniem rygorów trybu doraźnego, ale także pewnej liczby kar „wolnościowych”, a nawet uniewinnieniu pojedynczych osób⁵⁶. Prokuratorem w tej sprawie był por. Sławomir Niemczyn. 25 czerwca 1982 r. oskarżeni zostali uznani za winnych zarzucanych im czynów. Olszewski, Sobala i Walczyk otrzymali wyroki po 3 lata i 6 miesięcy pozbawienia wolności, a Partyka, Salita i Żółciński po 3 lata, dodatkowo każdy z nich został skazany na 3 lata pozbawienia praw publicznych i opłaty sądowe⁵⁷. Na mocy postanowienia z 30 kwietnia 1983 r. Rada Państwa PRL skoryzowała z prawa łaski w stosunku do Partyki, Sobali, Olszewskiego, Żółcińskiego i Sality, warunkowo zwalniając ich z odbycia reszty kary więzienia z okresem próby na 3 lata. Następnie, na podstawie ustawy o amnestii, skrócono okres próby do 31 grudnia 1985 r. i darowano im kary dodatkowe pozbawienia praw publicznych⁵⁸. Najdłużej w więzieniu pozostał Walczyk. Dopiero 3 sierpnia 1983 r. Sąd Warszawskiego Okręgu Wojskowego w Warszawie na podstawie art. 4 ust. 1 pkt 1 ustawy o amnestii darował mu resztę kary, a dwa dni później opozycjonista wyszedł na wolność⁵⁹.

Wysokie wyroki wydane w trybie doraźnym otrzymali również trzej inni działacze z Ostrowca Świętokrzyskiego, oskarżeni o to, że w sierpniu 1982 r. przechowywali, a następnie rozpowszechniali wśród innych osób ulotki „w swojej treści łączące i wyszydzające oraz poniżające Prezesa Rady Ministrów PRL gen. Wojciecha Jaruzelskiego”. Ponadto w okresie od maja do sierpnia 1982 r. uczestniczyli w spotkaniach, podczas których „omawiano formy i zasady działania związku w okresie stanu wojennego”. 7 października 1982 r. zostali uznani za winnych zarzucanych im czynów i skazani na kary po 3 lata więzienia oraz utratę praw publicznych na 2 lata⁶⁰. Przewodniczącym składu sędziowskiego był ppłk Jan Saletra, także zaliczony do sędziów, którzy odegrali w stanie wojennym negatywną rolę⁶¹. W składzie orzekającym, podobnie jak w poprzedniej sprawie, znaleźli się sędziowie Wrona i Żeber. Rozprawa odbyła się przy udziale prokuratora wojskowego ppłk. Ryszarda Magiery. W uzasadnieniu wyroku padło stwierdzenie, że przy wymierzaniu kary okolicznością obciążającą był fakt, iż oskarżeni rozpowszechn-

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ AIPN, 1357/391, Wyrok Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego w Kielcach, Kielce, 25 VI 1982 r., k. 118–123.

⁵⁸ AIPN, 1357/392, Wyciąg Uchwały Rady Państwa nr PU – 1111-46-83 z dnia 30 IV 1983 r., k. 66–70; *ibidem*, Postanowienie Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego w sprawie Krzysztofa Partyki, Ryszarda Sobali, Leszka Olszewskiego, Andrzeja Żółcińskiego i Jarosława Sality, Warszawa, 3 VIII 1983 r., k. 119.

⁵⁹ *Ibidem*, Postanowienie Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego w sprawie Zbigniewa Walczyka, Warszawa, 3 VIII 1983 r., k. 146; *ibidem*, Zawiadomienie o zwolnieniu Zbigniewa Walczyka, Zakład Karny w Hrubieszowie, 5 VIII 1983 r., k. 153.

⁶⁰ Wyrok Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego w Warszawie na sesji wyjazdowej w Kielcach przeciwko Robertowi Gordonowi, Januszowi Sijce oraz Tadeuszowi Kuśmierzowi zapadł 7 października 1982 r. AIPN Ki, 92/34, Wojskowa Prokuratura Garnizonowa w Kielcach, Akt oskarżenia, 22 IX 1982 r., k. 46–54; *ibidem*, Wyrok Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego w Warszawie, Kielce, 7 X 1982 r., k. 72–79.

⁶¹ Sędzia Jan Saletra brał udział w skazaniu 12 osób w trybie doraźnym. Na 58 osób osądzonych przy jego udziale jedną uniewinniono, a 57 skazano, z czego 27 wymierzono bezwzględne kary pozbawienia wolności, w tym 12 na kary od 3 do 4 lat, a w przypadku jednej osoby w zdaniu odrębnym domagał się kary 5 lat pozbawienia wolności. Pozostałe 30 osób skazano na tzw. kary wolnościowe. Zob.: M. Stanowska, *Postawy sędziów i prokuratorów...*, s. 249.

niali ulotkę „o wyjątkowo ohydnej treści, nasyoną duzym ładunkiem nienawiści do naszego przywódcy”⁶².

W trybie doraźnym wydano również wyrok wobec kolportującej ulotki grupy opozycjonistów z Kielc i Starachowic. Czterech oskarżeni zostali skazani na kary po 3 lata więzienia oraz pozbawienia praw publicznych na 4 lata. Zwolniono ich natomiast od opłat i kosztów postępowania sądowego⁶³. Wyrok został zaskarżony, lecz 8 października 1982 r. Izba Karna Sądu Najwyższego postanowiła utrzymać go w mocy⁶⁴.

Część osób otrzymała wyroki pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania kary. Na przykład trzy kobiety, które przed wprowadzeniem stanu wojennego były zaangażowane w działalność związkową, a jedna z nich była etatowym pracownikiem Zarządu Regionu Świętokrzyskiego NSZZ „Solidarność”, zostały oskarżone o to, że w okresie od stycznia do 13 lutego 1982 r. w Kielcach nie odstąpiły od udziału w działalności związkowej przez to, że przechowywały do rozpowszechnienia, a następnie rozpowszechniały druki i ulotki w imieniu Tymczasowego Zarządu Regionu Świętokrzyskiego NSZZ „Solidarność”. 12 egzemplarzy tych ulotek zostało przesłanych drogą pocztową do dyrektorów kieleckich zakładów pracy i redaktora lokalnej gazety. 14 lutego 1982 r. Wanda Sitkowska i Janina Szwaczka trafiły do aresztu, natomiast Maria Banaś, ze względu na to, że opiekowała się nieletnim dzieckiem, pozostała na wolności. Śledztwo zostało wszczęte w trybie doraźnym, jednak wyrok wydano w trybie zwykłym. Rozprawa odbyła się przed Sądem Wojewódzkim w Kielcach, Wydział II Karny, w następującym składzie: przewodniczący sędzia Sądu Wojewódzkiego T. Romański, sędziowie S. Madera, A. Kabziński, przy udziale prokuratora rejonowego J. Truchana. 19 marca 1982 r. sąd orzekł, iż kobiety są winne zarzucanych im czynów. Banaś otrzymała karę 1 roku pozbawienia wolności w zawieszeniu na 4 lata i karę grzywny, Sitkowska i Szwaczka zaś kary 1 roku i 6 miesięcy pozbawienia wolności w zawieszeniu na 4 lata i kary grzywny. W uzasadnieniu wyroku podano m.in.: „Niewątpliwie kolportowanie oszczerczych, nieprawdziwych wiadomości i to przez osoby o wyższym wykształceniu – które uzyskały w Polsce Ludowej, jest również okolicznością obciążającą”. Sąd jako okoliczności łagodzące przyjął natomiast, że „nie posiadają one prawie żadnego wyrobienia społeczno-politycznego. Ze swej natury kobiecej były one podatne na najbardziej bzdurne plotki. Ich działanie nie było planowane, a więc i przemyślane. Kierowały się one nastrojem

⁶² Opozycjoniści pozostali w więzieniu, ale 3 sierpnia 1983 r. na mocy ustawy o amnestii Sąd Warszawskiego Okręgu Wojskowego darował im resztę kary. *Ibidem*, Wyrok Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego w Warszawie, Kielce, 7 X 1982 r., k. 79; *ibidem*, Postanowienie Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego w Warszawie, 3 VIII 1983 r., k. 89–91.

⁶³ AIPN Ki, 4/13, Postanowienie o wszczęciu śledztwa w trybie doraźnym, Prokuratura Rejonowa w Kielcach, 12 VI 1982 r., k. 79; AIPN Ki, 4/14, Wyrok Sądu Wojewódzkiego w Kielcach, Wydział II Karny, Kielce, 30 VII 1982 r., k. 193–194; *ibidem*, Uzasadnienie wyroku, k. 208–213.

⁶⁴ Edward Lech, Zygmunt Mazur, Lech Meks z Kielc oraz Stanisław Kosior ze Starachowic oskarżeni o to, że „w okresie od kwietnia 1982 r. do 10 czerwca 1982 r. w Kielcach i Starachowicach nie odstąpili od działalności związkowej, ponieważ kolportowali ulotki sporządzane w imieniu zawieszzonego związku NSZZ »Solidarność«”. Sąd Wojewódzki w Kielcach, Wydział II Karny w składzie przewodniczący prezes SSW J. Zajac i sędziowie A. Szwachca oraz W. Tytko, przy udziale wiceprokuratora Rejonowego K. Bińkowskiego, wyrok w trybie doraźnym wydał 30 VII 1982 r. AIPN Ki, 4/14, Postanowienie Sądu Najwyższego Izba Karna w Warszawie, październik 1982 r., k. 273–274.

chwili”⁶⁵. W związku z rewizją wniesioną przez prokuratora, który nie zgadzał się na warunkowe zawieszenie kary, oraz rewizjami wniesionymi przez adwokatów skazanych kobiet odbyła się kolejna rozprawa. 11 sierpnia 1982 r. Izba Karna Sądu Najwyższego utrzymała wyrok w mocy⁶⁶.

Represje sądowe dotykały również ludzi bardzo młodych, którzy często w sposób spontaniczny wyrażali swój sprzeciw wobec narzuconej rzeczywistości. Tak było w przypadku ucznia ostatniej klasy Technikum Geologicznego w Kielcach, Mirosława Sataleckiego. 15 grudnia 1981 r. w godzinach wieczornych, po obejrzeniu Dziennika Telewizyjnego, zabrał z domu słoik z zieloną farbą i na stojącym na parkingu autobusie PKS namalował napis „Jaruzelski kłamie”. Na kolejnych pojazdach napisał: „wolność i demokracja”, „TV kłamie”, „ZOMO bije” oraz „Uwolnić więźniów politycznych”. Funkcjonariusze robiący wieczorny obchód zauważyli te hasła oraz znajdujące się wokół autobusów ślady obuwia, dzięki którym trafili do zabudowań rodziny Sataleckich. Młody człowiek akurat malował drzwi w mieszkaniu i – nie mając innego wyjścia – przyznał się do sporządzenia napisów. Trafił do Aresztu Śledczego w Kielcach. Śledztwo wszczęto w trybie doraźnym. Wojskowa Prokuratura Garnizonowa w Kielcach postawiła mu dwa zarzuty: wykonania napisu „Jaruzelski kłamie” oraz sporządzenia pozostałych haseł⁶⁷. Sąd Warszawskiego Okręgu Wojskowego w Warszawie orzekł w trybie zwykłym. Przewodniczącym składu był mjr Jerzy Tracz, sędzieli również ppor. Jan Sierczyński i por. Jerzy Żeber, w obecności prokuratora wojskowego ppor. Zbigniewa Lenarta. 12 stycznia 1982 r. Satalecki uznany został za winnego namalowania napisu o treści lżącej prezesa Rady Ministrów PRL i skazany na 1 rok pozbawienia wolności w zawieszeniu na 5 lat, w tym też okresie oddano go pod dozór kuratora sądowego. Natomiast został uniewinniony od zarzutu naruszenia dekretu o stanie wojennym. Tego samego dnia młody człowiek opuścił areszt⁶⁸.

W książce *Sędziowie warszawscy w czasie próby 1981–1988* mjr Tracz został wymieniony jako jeden z tych sędziów Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego, którzy nie zważając na konsekwencje⁶⁹, wyróżnili się „pozytywną postawą”. Skrupulatnie analizował materiał dowodowy, aby stwierdzić, czy zachowania oskarżonych rzeczywiście wypełniały znamiona zarzucanych im przestępstw, a przy tym starał się „wykorzystywać wszyst-

⁶⁵ AIPN Ki, 2/88, Postanowienie o prowadzeniu śledztwa w trybie doraźnym, Kielce, 14 II 1982 r., k. 9; *ibidem*, Postanowienie Sądu Wojewódzkiego w Kielcach o odstąpieniu od stosowania trybu doraźnego, Kielce, 19 III 1982 r., k. 77; *ibidem*, Wyrok Sądu Wojewódzkiego w Kielcach Wydział II Karny, Kielce, 19 III 1982 r., k. 80–88.

⁶⁶ AIPN Ki, 2/88, Rewizja Prokuratury Rejonowej w Kielcach do Sądu Najwyższego Izba Karna, Kielce, 6 IV 1982 r., k. 89; AIPN, 754/147, Postanowienie Sądu Najwyższego Izba Karna w Warszawie, 11 VIII 1982 r., k. 15.

⁶⁷ AIPN Ki, 92/12, Wojskowa Prokuratura Rejonowa w Kielcach, Postanowienie o wszczęciu śledztwa i prowadzenia go w trybie doraźnym, Kielce, 18 XII 1981 r., k. 5–6; *ibidem*, Postanowienie o tymczasowym aresztowaniu, Kielce, 18 XII 1981 r., k. 9–10; *ibidem*, Akt oskarżenia, Kielce, 21 XII 1981 r., k. 20–23.

⁶⁸ AIPN Ki, 92/12, Wyrok Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego w Warszawie, Kielce, 12 I 1982 r., k. 39–43.

⁶⁹ Tuż po wprowadzeniu stanu wojennego odwołano 25 sędziów i 5 asesorów sądowych, usunięto 25 prokuratorów i przyjęto rezygnację 13 sędziów. W 1982 r. odwołano jeszcze kilku sędziów i kilkunastu prokuratorów. Zdarzały się internowania sędziów i prokuratorów. Wiceprezes jednego z sądów rejonowych za działalność w nielegalnych strukturach Solidarności został skazany w trybie doraźnym na 4 lata pozbawienia wolności. Zob. M. Stawska, *Postawy sędziów i prokuratorów...*, s. 224.

kie korzystne, sprzyjające oskarżonym możliwości wynikające z norm prawnych”⁷⁰. Tak właśnie postępował w sprawie Sataleckiego.

W uzasadnieniu wyroku sędzia Tracz stwierdził, że oprócz hasła „Jaruzelski kłamie” prokurator nie udowodnił, by pozostałe napisy były bezwzględnie fałszywe. „Sąd w oparciu jedynie o własne doświadczenia może przyjąć, iż ocena prawdziwości hasel »TV – kłamie« czy »ZOMO – bije« jest uzależniona od sytuacji, której te hasła mogą dotyczyć. Należy pamiętać, że lata siedemdziesiąte w historii naszego kraju są świadectwem obłudnej propagandy i nadużywania sił porządkowych, czego wynikiem są decyzje o internowaniu ludzi za tamten okres odpowiedzialnych”. Wymierzając karę, sąd odstąpił od trybu doraźnego, ponieważ stwierdził, że hasło uwłaczające godności gen. Jaruzelskiego „jest w swej treści tak wysoce absurdalne, że nikt rozsądnie myślący nie może uznać go za szkodliwe dla prestiżu i powagi Prezesa Rady Ministrów PRL”. Ponadto uznał, że stopień społecznego niebezpieczeństwa czynu nie był w tym przypadku szczególnie wysoki⁷¹. Prokurator wniósł rewizję od wyroku, żądając jego uchylenia. 31 marca 1982 r. Sąd Warszawskiego Okręgu Wojskowego utrzymał wymiar kary 1 roku pozbawienia wolności, ale skrócił jej warunkowe zawieszenie do 4 lat (i w tym czasie dozór kuratora), ale dodatkowo zasądził karę grzywny⁷².

Wyroki wydane w kilku innych sprawach przez sąd pod przewodnictwem mjr. Tracza także świadczą o tym, że starał się on orzekać na korzyść oskarżonych, a uzasadnienia orzeczeń zawierają dość odważną argumentację. Tracz był przewodniczącym składu sędziowskiego także w sprawie Mirosława Dynarka, pracownika Kopalni Węgla Kamiennego „Wujek” w Katowicach, który w Wigilię 1981 r. w godzinach porannych jechał pociągiem do rodzinnej miejscowości w woj. radomskim. Podczas przesiadki w Sędziszowie (woj. kieleckie) oczekiwał na pociąg w poczekalni dworcowej. Zaczął tam głośno opowiadać o wydarzeniach, które miały miejsce 16 grudnia 1981 r. w kopalni „Wujek”. „Mówił, iż wbrew oficjalnym zapewnieniom władz zginęło dziewięciu górników. Twierdził, iż milicja i wojsko wkroczyły na teren kopalni, gdzie następnie strzelano do górników. Zapewniał, że władze znęcają się nad górnikami, aresztując ich i zmuszając do ciągłej pracy. Ponadto twierdził też, że żywność otrzymywana przez Polskę z USA i Kanady jest wysyłana do ZSRR”. Kiedy nadjechał pociąg, mężczyzna wstał, aby pójść na peron. Znajdujący się na stacji członek ORMO, który słyszał jego wypowiedź, nie pozwolił mu wyjść z poczekalni. Postanowił go wylegitymować, a następnie odprowadził na Posterunek Kolejowy MO, gdzie Dynarek został zatrzymany. Tego samego dnia wiceprokurator Prokuratury Garnizonowej w Kielcach wszczął w tej sprawie śledztwo w trybie doraźnym⁷³. Posađny trafił do Aresztu Śledczego w Kielcach. Wyrok Sądu

⁷⁰ Sędzia Jerzy Tracz wydał wyroki uniewinniające w dwóch sprawach, uczestniczył w wymierzeniu 11 kar wolnościowych oraz – w przypadku jednej osoby – zwrócił sprawę do postępowania przygotowawczego, *ibidem*, s. 245.

⁷¹ AIPN Ki, 92/12, Wyrok Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego w Warszawie, Kielce, 12 I 1982 r., k. 42–43.

⁷² *Ibidem*, Wyrok Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego w Warszawie, Kielce, 31 III 1982 r., k. 63–67.

⁷³ AIPN, 1357/137, t. 1, Postanowienie Wojskowej Prokuratury Garnizonowej w Kielcach o wszczęciu śledztwa w trybie doraźnym, Kielce, 24 XII 1981 r., k. 22.

Warszawskiego Okręgu Wojskowego wydano 18 lutego 1982 r. w trybie zwykłym. Dynarek został skazany na 10 miesięcy pozbawienia wolności w zawieszeniu na 3 lata, w czasie których miał pozostawać pod dozorem kuratora sądowego. W uzasadnieniu wyroku stwierdzono m.in.: „mając na uwadze mało precyzyjne zeznania świadków oraz podanie przez oskarżonego w swoich wyjaśnieniach liczby ofiar zgodnej z oficjalnymi ustaleniami, Sąd uważa, że taka informacja nie może być uznana za fałszywą [...] Sąd nie dopatrył się również znamion fałszywości w informacji, że służby porządkowe i wojsko używały broni palnej wobec górników. Skoro bowiem broń palna była użyta (o czym świadczą ofiary), to nie ma istotnego znaczenia, jakie formacje porządkowe ją stosowały”⁷⁴.

Major Tracz rozstrzygał również w sprawie Władysława Harazińskiego, oskarżonego o to, że 17 grudnia 1981 r. we Włoszczowie, jako przewodniczący koła NSZZ „Solidarność”, wywiesił na ścianie budynku warsztatów PKP gablotę z materiałami Solidarności oraz że „w dniu 18 grudnia 1981 r. [...] będąc zatrudnionym w objętym militaryzacją Dziale Sieci i Zasilania Polskich Kolei Państwowych [...] porzucił wyznaczone stanowisko pracy”. Sąd Warszawskiego Okręgu Wojskowego, rozpatrzywszy sprawę w trybie doraźnym, wyrok wydał w trybie zwykłym. Orzekł karę łączną 1 roku pozbawienia wolności i podanie wyroku do wiadomości publicznej. W uzasadnieniu orzeczenia podano: „Wymierzając karę, Sąd odstąpił od trybu doraźnego dlatego, że wbrew głośnym stwierdzeniom prokuratora społeczne niebezpieczeństwo czynów oskarżonego nie jest aż takie duże, aby uzasadniało twierdzenie, że godził on w podstawowe interesy Państwa i obywateli. [...] Nadto Sąd musi brać pod uwagę bardzo zadawalający stan porządku publicznego w kraju i fakt ten, który jest powszechnie prezentowany przez środki masowego przekazu, utwierdza przekonanie Sądu o niecelowym orzekaniu wobec oskarżonego w trybie doraźnym [...]”⁷⁵.

Po przeanalizowaniu dostępnych akt sądowych spraw wszczętych w woj. kieleckim udało się ustalić, że w okresie stanu wojennego kary bezwzględnego więzienia w regionie świętokrzyskim otrzymało łącznie 35 osób, z czego w przypadku 13 w kolejnych instancjach zawieszono wykonanie wyroków lub warunkowo zwolniono opozycjonistów z odbycia reszty kary, m.in. na mocy amnestii. Wśród osób skazanych w trybie doraźnym na najwyższe wyroki zdecydowaną większość stanowili opozycjoniści z Ostrowca Świętokrzyskiego. Stosunkowo mało osób ukaranych w trybie doraźnym mieszkało bądź pracowało w Kielcach⁷⁶.

Kary pozbawienia wolności w zawieszeniu otrzymały 33 osoby, z czego sądy kolejnych instancji w dwóch przypadkach orzekły uniewinnienie lub umorzenie kary na mocy

⁷⁴ *Ibidem*, Postanowienie Wojskowej Prokuratury Garnizonowej w Kielcach o tymczasowym aresztowaniu Mirosława Dynarka, Kielce, 25 XII 1981 r., k. 43; *ibidem*, Wyrok Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego wraz z uzasadnieniem, Kielce, 18 II 1982 r., k. 136–140.

⁷⁵ AIPN Ki, 92/14, Postanowienie o wszczęciu śledztwa w trybie doraźnym, Kielce, 20 XII 1981 r., k. 25; *ibidem*, Wyrok Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego w Warszawie, Kielce, 15 I 1982 r., k. 31–35.

⁷⁶ Obliczenia na podstawie: AIPN, 754/77; AIPN, 1357/11; AIPN, 1357/222; AIPN, 1357/387; AIPN, 1357/388; AIPN, 1357/389; AIPN, 1357/390; AIPN, 1357/391; AIPN, 1645/66; AIPN Ki, 2/89; AIPN Ki, 4/9; AIPN Ki, 4/10; AIPN Ki, 4/11; AIPN Ki, 4/12; AIPN Ki, 4/13; AIPN Ki, 4/14; AIPN Ki, 52/10; AIPN Ki, 52/12; AIPN Ki, 92/14; AIPN Ki, 92/34; AIPN Ki, 92/37.

amnestii⁷⁷. Do liczby tej należy doliczyć wspomniany przypadek pracownika kopalni „Wujek”, który w pierwszej instancji również został skazany na karę pozbawienia wolności w zawieszeniu, w kolejnej zaś kara została mu darowana na mocy amnestii⁷⁸.

Z powyższego wynika, że największa grupa oskarżonych, bo prawie 39 proc., w pierwszej instancji otrzymała wyroki bezwzględne pozbawienia wolności. Orzeczenia takie wydawał zarówno sąd wojskowy, jak i sąd wojewódzki oraz sądy rejonowe. Drugą, niewiele mniejszą grupą – prawie 38 proc. oskarżonych – były osoby skazane w pierwszej instancji na kary pozbawienia wolności w zawieszeniu. Łącznie więc niemal 80 proc. osób dotkniętych represjami sądowymi w woj. kieleckim zostało w I instancji skazanych na kary pozbawienia wolności.

Jedna osoba została skazana przez Sąd Rejonowy w Starachowicach w postępowaniu uproszczonym na karę ograniczenia wolności przez 1 rok i 6 miesięcy. Na skazanego nałożony został obowiązek wykonywania przez ten okres nieodpłatnej, dozorowanej pracy na cele publiczne w wymiarze 30 godzin miesięcznie⁷⁹.

Karą grzywny sądy ukarały cztery osoby⁸⁰. Jedną z nich był wspomniany już Stępień, wiceprzewodniczący Zarządu Regionu Świętokrzyskiego NSZZ „Solidarność”, skazany 7 stycznia 1983 r. przez Wojskowy Sąd Garnizonowy w Rzeszowie za sporządzenie odezwy „Do członków Solidarności”, którą przygotował, przebywając w ośrodku odosobnienia. W wyniku rewizji wniesionej przez prokuratora, ostatecznie 30 marca 1983 r. Izba Wojskowa Sądu Najwyższego w Warszawie orzekła karę 1 roku pozbawienia wolności w zawieszeniu na 3 lata i karę grzywny⁸¹.

Część osób, pomimo wszczęcia sprawy sądowej na mocy dekretu o stanie wojennym, uniknęła represji. Zdarzały się przypadki oczyszczenia z zarzutów, umorzenia śledztwa z powodu braku dostatecznych dowodów winy, a także umorzenie na podstawie ustawy o amnestii. Łącznie na terenie woj. kieleckiego było 16 takich przypadków⁸².

Najwięcej spośród wszystkich opozycjonistów dotkniętych represjami sądowymi mieszkało lub pracowało w Kielcach – 41 osób, czyli prawie 47 proc. Drugą pod względem wielkości grupę stanowili mieszkańcy Ostrowca Świętokrzyskiego – 25 osób (ponad 28 proc.); następnie Starachowic – 12 osób (prawie 14 proc.). Do tego dochodzili

⁷⁷ Obliczenia na podstawie: AIPN, 1357/137; AIPN, 1357/190; AIPN, 1357/222; AIPN, 1357/521; AIPN, 1357/587; AIPN, 1357/588; AIPN, 1357/589; AIPN, 1357/590; AIPN, 1357/591; AIPN, 1357/592; AIPN, 1357/593; AIPN, 1357/594; AIPN, 1645/93; AIPN Ki, 2/88; AIPN Ki, 2/93; AIPN Ki, 52/11; AIPN Ki, 91/5; AIPN Ki, 92/16; AIPN Ki, 92/29; AIPN Ki, 92/37.

⁷⁸ AIPN, 1357/587; AIPN Ki, 26/2; AIPN Ki, 92/12; AIPN Ki, 92/18.

⁷⁹ Andrzej Bednarski oskarżony został o połamanie czerwonych flag na stadionie klubu Orlicz w Suchedniowie w noc poprzedzającą uroczystości 1 V 1982 r. Kara ta została jednak w sierpniu 1983 r. darowana na mocy ustawy o amnestii. AIPN, 44/1, Postanowienie o przedstawieniu zarzutów, Suchedniów, 30 VI 1982 r., k. 26; *ibidem*, Wyrok Sądu Rejonowego w Starachowicach, 14 I 1983 r., k. 59.

⁸⁰ Obliczenia na podstawie: AIPN, 1357/587; AIPN Ki, 26/2; AIPN Ki, 91/5; AIPN Ki, 92/42.

⁸¹ Archiwum IPN w Rzeszowie (dalej: AIPN Rz), 292/90; AIPN Rz, 287/240; AIPN Rz, 071/60; *Relacja Jerzego Stępnia, Busko-Zdrój, 9 lipca 2012 r.* [w:] „Przeciw komunie”...; R. Śmietanka-Kruszelnicki, *Stępień Jerzy Adam...*, s. 427.

⁸² Obliczenia na podstawie: AIPN, 1357/587; AIPN, 1357/588; AIPN, 1357/589; AIPN, 1357/590; AIPN, 1357/591; AIPN, 1357/592; AIPN Ki, 012/279; AIPN Ki, 2/91; AIPN Ki, 2/92; AIPN Ki, 2/96; AIPN Ki, 2/98; AIPN Ki, 2/100; AIPN Ki, 26/3; AIPN Ki, 44/3; AIPN Ki, 52/14; AIPN Ki, 91/1; AIPN Ki, 92/37; AIPN Ki, 92/45.

mieszkańcy innych miejscowości, jak Charsznica – 3 osoby, Skarżysko-Kamienna i Suchedniów po 2 oraz po jednej z Bielin, Włoszczowy i Koszyc. Wśród osób dotkniętych omawianym rodzajem szykan w woj. kieleckim znajduje się dość duża liczba kobiet. Spośród 88 oskarżonych było ich 11, czyli ponad 12 proc., zatem ich odsetek był dwa razy większy niż w przypadku kobiet internowanych⁸³.

WOJSKOWE OBOZY INTERNOWANIA (WOJSKOWE OBOZY SPECJALNE)

Kolejną metodą represji zastosowanych w okresie stanu wojennego były powołania do wojska. Władze sięgnęły po tę formę szykanowania niepokornych obywateli nie po raz pierwszy⁸⁴. Jesienią 1982 r. tzw. inteligentna forma internowania polegała na powoływaniu na trzymiesięczne „ćwiczenia” działaczy opozycji, przede wszystkim członków Solidarności, których uznano za najbardziej aktywnych i „niebezpiecznych”. Do wojska wzywano również niektóre osoby należące do organizacji młodzieżowych, m.in. Niezależnego Zrzeszenia Studentów, które otrzymały powołania do odbycia zasadniczej służby wojskowej. Głównym celem tych działań było osłabienie opozycji przed zapowiadającym na 10 listopada 1982 r. ogólnopolskim protestem przeciwko delegalizacji NSZZ „Solidarność”⁸⁵.

Wojskowe obozy internowania, funkcjonujące w źródłach również jako wojskowe obozy specjalne, czy też „kompanie polowe”, utworzone zostały 5 listopada 1982 r. w 13 jednostkach Wojska Polskiego⁸⁶. Według aktualnego stanu badań od chwili ich powstania do końca października 1983 r. przebywało w nich łącznie 1711 osób z różnych części Polski⁸⁷.

Osoby kierowane na „ćwiczenia”, bądź do odbycia zasadniczej służby wojskowej, były wyznaczane przez Wojskową Służbę Wewnętrzną w ścisłej współpracy z SB. Zgodnie z datowanym na 21 października 1982 r. szyfrogramem dyrektora Departamentu V MSW, przesłanym do zastępców komendantów wojewódzkich MO ds. SB w całym kraju, naka-

⁸³ Obliczenia na podstawie: AIPN, 1357/222; AIPN, 1357/587; AIPN Ki, 012/279; AIPN Ki, 2/88; AIPN Ki, 92/16; AIPN Ki, 92/18; AIPN Ki, 92/29; AIPN Ki, 235/5.

⁸⁴ G. Majchrzak, *Nie tylko stan wojenny, czyli „wojskowe obozy specjalne” w czerwcu i lipcu 1976 r.* [w:] *Wojskowe obozy internowania jako szczególna forma represji w stanie wojennym*, red. S. Galij-Skarbińska, W. Polak, M. Damazyn, Toruń 2022, s. 11–14.

⁸⁵ M. Dąbrowski, *Wojskowe Obozy Specjalne 1982–1983*, Lublin 2013, s. 7–9.

⁸⁶ Dla rezerwistów przeznaczono ośrodki w Brzegu, Budowie, Chełmnie, Czarnem, Czerwonym Borze, Głogowie, Gorzowie Wielkopolskim, Rawiczu, Trzebiatowie i Unieściu, dla poborowych zaś – w Chełmie, Jarosławiu i Węgorzewie. *Ibidem*; M. Góra, *Wojskowe obozy internowania w dokumentach Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego i Szefostwa Wojskowej Służby Wewnętrznej* [w:] *Wojskowe obozy internowania...*, s. 29–30.

⁸⁷ Dotychczas udało się ustalić nazwiska 1447 rezerwistów powołanych na ćwiczenia wojskowe oraz 264 poborowych skierowanych do odbycia zasadniczej służby wojskowej. Zob.: *Żołnierze rezerwy powołani na trzymiesięczne szkolenie wojskowe w ramach służby czynnej*, oprac. Ł. Rabczyński [w:] *Inteligentna forma internowania. Ćwiczenia i powołania do Ludowego Wojska Polskiego jako forma represji po 13 grudnia 1981 r.*, red. G. Majchrzak, Warszawa 2016, s. 323–428; *Poborowi powołani do odbycia dwuletniej zasadniczej służby wojskowej*, oprac. Ł. Rabczyński [w:] *Inteligentna forma...*, s. 429–444. Informacje na temat poszczególnych osób są również dostępne w wyszukiwarce na stronie internetowej IPN: <https://polskiemiesiace.ipn.gov.pl/mie/wszystkie-wydarzenia/grudzien-1981/internowani/inteligentna-forma-inte/wojskowe-obozy-specjalne/330,Wojskowe-Obozy-Specjalne.html> (dostęp 10 VII 2023 r.).

ziano w ciągu dwóch kolejnych dni „wytypować osoby rekrutujące się głównie z dużych, zagrożonych zakładów pracy, podejrzane o inspirowanie i organizowanie ostatnich strajków i zająć ulicznych, negatywne występowanie przeciwko tworzeniu nowych związków zawodowych, czynną wrogą działalność (np. druk, kolportaż, łącznikowanie itp.), a nie nadające się z różnych powodów do internowania lub zatrzymania”⁸⁸. Kilka dni później wydano kolejny dokument, w którym doprecyzowano, kogo należało skierować do wojska.

W zarządzeniu szefa Sztabu Generalnego WP z 26 października 1982 r. podano, że powołaniu do służby wojskowej podlegają poborowi i żołnierze rezerwy, którzy mają kategorię zdrowia „A”, niezależnie od wykształcenia. Przy ich doborze należało przestrzegać kilku zasad, m.in. nie powoływać oficerów, chorążych i podchorążych rezerwy. Z zakładów objętych „patronatem” zamierzano wezwać do wojska wszystkich podoficerów i szeregowych rezerwy, zarówno wyszkolonych, jak i niewyszkolonych, a z pozostałych przedsiębiorstw i instytucji – ok. 50 proc. podoficerów i szeregowych rezerwy. Z tej grupy wyłączono pracowników PGR oraz prywatnych zakładów rzemieślniczych, a także osoby, które nie były zatrudnione. Nakazano nie powoływać również studentów wyższych uczelni cywilnych oraz wytypowanych, pojedynczych osób z poszczególnych zakładów. Wykluczono także ludzi, którzy ukończyli trzydziesty piąty rok życia⁸⁹.

Sporządzony w Kielcach wykaz osób wyznaczonych do odbycia służby wojskowej obejmuje 93 nazwiska. Przy każdym z nich podano krótkie uzasadnienie – najczęściej opis prowadzonej w ostatnim okresie działalności opozycyjnej. W wykazie nie zostały jeszcze uwzględnione szczegółowe dyrektywy, które umieszczono w przywołanym zarządzeniu szefa Sztabu Generalnego WP z 26 października 1982 r.⁹⁰ Później lista została zweryfikowana i zgodnie z nowymi wytycznymi usunięto z niej niektóre osoby. Ręczne dopiski, poprawki i skreślenia na tym dokumencie mówią, że „powołano [ich] 58 (67)”⁹¹. Po analizie i konfrontacji dostępnych materiałów źródłowych udało się ustalić nazwiska 65 mężczyzn (61 rezerwistów i 4 poborowych) z terenu Kielecczyzny, którzy jesienią 1982 r. znaleźli się w wojskowych obozach specjalnych⁹².

Najwięcej z nich – 32 ludzi – trafiło do Czerwonego Boru (Jednostka Wojskowa 3466). Po 14 zostało wysłanych do Budowa (JW 1013) i miejscowości Czarne (JW 2198), a jedna do JW 1649 w Gorzowie Wielkopolskim. Czterech młodych opozycjonistów z regionu

⁸⁸ Cyt. za: P. Piotrowski, *Służba wojskowa jako forma represji politycznej w ludowym Wojsku Polskim* [w:] *Inteligentna forma...*, s. 56–57.

⁸⁹ AIPN, 149/32, Zarządzenie szefa Sztabu Generalnego WP nr 0141 MOB z dnia 26 X 1982 r., k. 76.

⁹⁰ AIPN Ki, 025/1119, Wykaz osób przewidzianych do powołania do służby wojskowej, Kielce, 26 X 1982 r., k. 897–917.

⁹¹ W pierwotnej wersji kieleckiego wykazu znalazł się m.in. wspomniany już ostatni przewodniczący Zarządu Regionu Świętokrzyskiego NSZZ „Solidarność” Marian Jaworski, przy którego nazwisku zanotowano: „Nadal prezentuje negatywne postawy wobec poczynań partii i rządu. Ścisłe powiązany z klerem – podporucznik, podlega WKU Kielce”. Jaworski nie trafił jednak do wojskowego obozu internowania. Z listy wykluczono też wiele innych osób, które przebywały w tym czasie w szpitalach lub sanatoriach względnie miały przyznaną kategorię wojskową „E” (trwale i całkowicie niezdolny do służby), *ibidem*.

⁹² Obliczenia na podstawie: AIPN Ki, 025/1119, Wykaz osób przewidzianych do powołania do służby wojskowej, Kielce, 26 X 1982 r., k. 897–917; *Żołnierze rezerwy powołani na trzymiesięczne szkolenie wojskowe w ramach służby czynnej*, oprac. Ł. Rabczyński [w:] *Inteligentna forma...*, s. 323–428; *Poborowi powołani do odbycia dwuletniej zasadniczej służby wojskowej*, oprac. Ł. Rabczyński [w:] *Inteligentna forma...*, s. 429–444.

świętokrzyskiego, którzy zostali powołani do odbycia zasadniczej służby wojskowej, skierowano do JW 1991 w Chełmie⁹³.

Najwięcej mężczyzn, którzy trafili do obozów wojskowych, pracowało wcześniej w Kielcach – 28 osób, po 9 było zatrudnionych w Starachowicach i Skarżysku-Kamiennej, 8 w Ostrowcu Świętokrzyskim, 4 w Końskich i 3 w Suchedniowie⁹⁴. Dostępna dokumentacja umożliwia wskazanie, w jakich zakładach pracowały osoby wytypowane do obozów wojskowych. Po 9 z nich reprezentowało Fabrykę Łożysk Tocznych „Iskra” w Kielcach i Fabrykę Samochodów Ciężarowych w Starachowicach, 8 – Hutę w Ostrowcu Świętokrzyskim, 7 – Zakłady Metalowe „Mesko” w Skarżysku-Kamiennej, 5 – Miejskie Przedsiębiorstwo Komunikacyjne w Kielcach, po 3 – Zakłady Urządzeń Chemicznych i Armatury Przemysłowej „Chemar”, Fabrykę Samochodów Specjalizowanych „Polmo-SHL” w Kielcach i Fabrykę Urządzeń Transportowych w Suchedniowie, a 2 – Fabrykę Wyrobów Odpylających i Wentylacyjnych „Kowent” w Końskich. Ponadto do wojskowych obozów skierowano po jednym pracowniku z kilku mniejszych zakładów, spółdzielni i instytucji mieszczących się w Kielcach, Końskich oraz Skarżysku-Kamiennej⁹⁵.

Niektórzy w okresie stanu wojennego doświadczyli kilku różnych form represji. Na przykład Henryk Chochowski z Końskich został internowany i przez ponad pół roku przebywał w Ośrodku Odosobnienia Kielce-Piaski⁹⁶, po czym jesienią 1982 r. trafił do obozu wojskowego w Czarnem. Po latach zeznawał na temat warunków panujących na „ćwiczeniach”: „W tym czasie prowadzili ze mną rozmowy polityczne. Szczególnie Jarosz wypytywał mnie o poglądy polityczne, pisał raporty z tych rozmów ze mną. Na jednym z apeli porannych kapitan Dziewulski powiedział przy wszystkich kolegach, oskarżył mnie o to, że ja tu przyszedłem z »Solidarności«, aby przeciągnąć kadrę oficerską na stronę »Solidarności«. [...] Jarosz kazał mi robić biegi w pełnym umundurowaniu, z plecakiem po godzinie 22.00, a jak się nie wyrobiłem w wyznaczonym czasie, to dodatkowo za karę musiałem sprzątać dyżurkę oficera przy bramie”⁹⁷.

Zdzisław Nowak – pracownik Huty w Ostrowcu Świętokrzyskim i działacz NSZZ „Solidarność” – najpierw został oskarżony w ramach postępowania sądowego, po czym skierowano go do obozu wojskowego. Rozprawa dotyczyła kolportażu nielegalnych ulotek i udziału w spotkaniach, podczas których omawiano zasady działania związku w okresie stanu wojennego⁹⁸. Został tymczasowo aresztowany 27 sierpnia 1982 r. Śledztwo prowadzone było w trybie doraźnym, jednak z powodu braku wystarczających dowodów umorzono część zarzutów i sprawę przekazano do Prokuratury Rejonowej w Ostrowcu

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ W związku z brakiem danych w materiałach źródłowych nie udało się ustalić miejsca pracy kilku osób powołanych do wojskowych obozów internowania. Obliczenia na podstawie: AIPN Ki, 025/1119, Wykaz osób przewidzianych do powołania do służby wojskowej, Kielce, 26 X 1982 r., k. 897–917.

⁹⁵ Obliczenia na podstawie: AIPN Ki, 025/1119, Wykaz osób przewidzianych do powołania do służby wojskowej, Kielce, 26 X 1982 r., k. 897–917.

⁹⁶ AIPN Ki, 07/40, Akta osoby internowanej dot. Henryk Chochowski.

⁹⁷ Cyt. za: W. Polak, *Funkcjonowanie Wojskowego Obozu Internowania w Czarnem* [w:] *Wojskowe obozy internowania...*, s. 159–160.

⁹⁸ AIPN Ki, 2/99, Akta Prokuratora, Postanowienie o postawieniu zarzutów, Kielce, 27 VIII 1982 r., k. 12; *ibidem*, Postanowienie o tymczasowym aresztowaniu Zdzisława Nowaka, Kielce, 27 VIII 1982 r., k. 15.

Świętokrzyskim. 7 października uchyłono areszt, jednak sprawa toczyła się nadal⁹⁹. 5 listopada Nowak został skierowany do odbycia „ćwiczeń” w wojskowym obozie internowania. Na liście osób, które zostały powołane, przy jego nazwisku podano: „Kolportaż ulotek na terenie Ostrowca, w sierpniu był aresztowany, później zwolniony, łącznik z regionem Mazowsze”¹⁰⁰. Prokuratura Rejonowa w Ostrowcu Świętokrzyskim wysłała do Wojskowej Komendy Uzupelnień w Starachowicach pismo, informujące, że Nowak został powołany do wojska, mimo że toczy się przeciwko niemu postępowanie karne. W odpowiedzi podano, że Nowak „odbywa czynną służbę wojskową (ćwiczenia wojskowe) od dnia 5 listopada 1982 r. – terminu zakończenia ćwiczeń nie określa się – w Jednostce Wojskowej 3466 Czerwony Bór, woj. łomżyńskie”¹⁰¹. Ostatecznie śledztwo zostało umorzone 27 listopada 1982 r. wobec braku dostatecznych dowodów winy¹⁰². Według dostępnych materiałów, Nowak przebywał w Czerwonym Borze do 3 lutego 1983 r.¹⁰³

W omawianych obozach internowania oficerowie polityczno-wychowawczy prowadzili indoktrynację polityczną. Rezerwistów nakłaniano do współpracy ze służbami wojskowymi. Wykonywano intensywne działania w celu pozyskania osobowych źródeł informacji wśród wcielonych i nawiązania kontaktu z osobami, które uprzednio współpracowały z SB¹⁰⁴. Była to bardzo dotkliwa forma represji.

ZAKOŃCZENIE

Skala prześladowań, które dotknęły mieszkańców woj. kieleckiego po wprowadzeniu stanu wojennego, była duża. Świadczą o tym liczby – 368 osób zostało internowanych, 88 dotkniętych represjami sądowymi i 65 skierowanych do wojskowych obozów internowania. Wartości te były wyższe niż w innych regionach NSZZ „Solidarność”¹⁰⁵.

⁹⁹ *Ibidem*, Zawiadomienie o przekazaniu śledztwa do Prokuratury Rejonowej w Ostrowcu, Kielce, 29 IX 1982 r., k. 92; *ibidem*, Postanowienie o uchyleniu środka zapobiegawczego, Ostrowiec Świętokrzyski, 7 X 1982 r., k. 111.

¹⁰⁰ AIPN Ki, 025/1119, Wykaz osób przewidzianych do powołania do służby wojskowej, Kielce, 26 X 1982 r., k. 901.

¹⁰¹ AIPN Ki, 2/99, Pismo Prokuratury Rejonowej w Ostrowcu Świętokrzyskim do Wojskowej Komendy Uzupelnień w Starachowicach, Ostrowiec Świętokrzyski, 17 XI 1982 r., k. 138v; *ibidem*, Pismo Wojskowej Komendy Uzupelnień w Starachowicach do Prokuratury Rejonowej w Ostrowcu Świętokrzyskim, Starachowice, 28 XI 1982 r., k. 138.

¹⁰² *Ibidem*, Postanowienie o częściowym umorzeniu śledztwa, Ostrowiec Świętokrzyski, 24 XI 1982 r., k. 140–142.

¹⁰³ *Żołnierze rezerwy...*, s. 382.

¹⁰⁴ M. Maruszak, *Działania Wojskowej Służby Wewnętrznej wobec skierowanych na przeszkolenia wojskowe i powołanych do odbycia zasadniczej służby wojskowej na mocy zarządzenia szefa Sztabu Generalnego WP nr 0141 z dnia 26 października 1982 r.* [w:] *Inteligentna forma...*, s. 84–86.

¹⁰⁵ Regiony sąsiednie były zdecydowanie mniejsze od świętokrzyskiego. Na przykład Region Ziemia Radomska w grudniu 1981 r. liczył ok. 150 tys. członków. Do 19 VII 1982 r. łącznik internowano tam 130 osób. Do końca czerwca 1982 r. do tamtejszego sądu wojewódzkiego wpłynęło 48 spraw, w tym pięć o przestępstwo z art. 46 dekretu o stanie wojennym. W latach 1982–1983 SB rozbiła kilka podziemnych grup zajmujących się drukiem i kolportażem. M. Wierzbicki, *NSZZ „Solidarność” Region Ziemia Radomska* [w:] *NSZZ Solidarność 1980–1989*, t. 5: *Polska środkowo-wschodnia*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010, s. 468–474; M. Wierzbicki, *Region Ziemia Radomska NSZZ „Solidarność”* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 3, Warszawa 2019, s. 493–494.

Na przykład w Regionie Rzeszowskim, niewiele mniejszym pod względem liczby członków związku (ok. 240 tys. we wrześniu 1981 r.), internowano łącznie 136 osób. W latach 1981–1986 z przyczyn politycznych aresztowano tam 75 osób, z których skazano 50, w tym 18 na karę bezwzględnego więzienia. Ponad 30 działaczy opozycji z Regionu Rzeszowskiego zostało powołanych na „ćwiczenia” w wojskowym obozie specjalnym w Czerwonym Borze¹⁰⁶. Zdecydowanie większy był Region Ziemia Łódzka, w którym we wrześniu 1981 r. Solidarność liczyła 463 tys. członków. W okresie stanu wojennego internowano tam 238 osób, a przed sądami stanęło ok. 100¹⁰⁷.

Członkowie opozycji, którzy w czasie legalnego funkcjonowania Solidarności byli najbardziej aktywni lub zdecydowali się na podjęcie działalności podziemnej w okresie stanu wojennego, narażeni byli na różne formy szykan ze strony władz komunistycznych. Niekiedy jedna osoba doświadczała kilku ich rodzajów: od utrudniania w znalezieniu pracy, poprzez bezpodstawne zatrzymania, wielokrotne przesłuchania, orzeczenia kolegów, internowania i rozprawy w sądach, aż po przemoc fizyczną. Wśród osób pobitych po manifestacji, do której doszło w Kielcach 31 sierpnia 1982 r., znalazł się Stanisław Rak, zmarły 7 września tegoż roku w wyniku doznanych obrażeń¹⁰⁸. Wymiar represji był więc zróżnicowany i bardzo dotkliwy. Szykany nie zakończyły się wraz ze zniesieniem stanu wojennego w lipcu 1983 r., aż do roku 1989 stosowano je bowiem z różnym nasileniem wobec osób, które nie chciały podporządkować się ówczesnym władzom.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych

CZZK, 1/49.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

01439/136, 149/32, 754/77, 754/147, 1357/11, 1357/137, 1357/190, 1357/222, 1357/387, 1357/388, 1357/389, 1357/390, 1357/391, 1357/392, 1357/521, 1357/587, 1357/588, 1357/589, 1357/590, 1357/591, 1357/592, 1357/593, 1357/594, 1645/66, 1645/93.

¹⁰⁶ M. Gliwa, *NSZZ „Solidarność” Region Rzeszowski* [w:] *NSZZ Solidarność 1980–1989*, t. 5..., s. 721–787; *eadem*, *Region Rzeszowski NSZZ „S”* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 4, Warszawa 2020, s. 389–392.

¹⁰⁷ L. Próchniak, *NSZZ „Solidarność” Region Ziemia Łódzka* [w:] *NSZZ Solidarność 1980–1989*, t. 4: *Polska zachodnia*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010, s. 169–215; L. Próchniak, *Region Ziemia Łódzka NSZZ „Solidarność”* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2, s. 378–383; *Stan wojenny w regionie łódzkim w dokumentach Służby Bezpieczeństwa*, wstęp R. Rabiega, wybór i oprac. M. Kopczyński, R. Rabiega, Warszawa–Łódź 2008.

¹⁰⁸ *Oddziały zwarte MO przywróciły porządek*, „Słowo Ludu”, 3–4 IX 1982; R. Śmietanka-Kruszelnicki, *Stanisława Raka śmierć* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 3, s. 457.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach

07/23, 07/40, 07/170, 07/247, 012/279, 014/934, 025/439, 025/1119/K, 2/88, 2/89, 2/91, 2/92, 2/93, 2/96, 2/99, 2/98, 2/100, 4/9, 4/11, 4/12, 4/13, 4/14, 26/2, 26/3, 44/3, 45/382, 45/383, 45/384, 52/10, 52/11, 52/12, 52/14, 91/1, 91/3, 91/4, 91/5, 92/12, 92/14, 92/16, 92/17, 92/18, 92/22, 92/29, 92/41, 92/28, 92/29, 92/34, 92/37, 92/42, 92/45, 235/5.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Rzeszowie

292/90, 287/240, 071/60.

Archiwum Państwowe w Kielcach

KW PZPR, 3710.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE I OPRACOWANIA

- [Bartosz W.], *Wspomnienia internowanego Waldemara Bartosza*, „»Było to w stanie wojennym«. Biuletyn wydany z okazji otwarcia wystawy w 25. rocznicę wprowadzenia stanu wojennego w Polsce”, Kielce, 13 XII 2006 r.
- Dąbrowski M., *Wojskowe Obozy Specjalne 1982–1983*, Lublin 2013.
- Domińczyk Mirosław Mikołaj [w:] *Droga do Niepodległości. Solidarność 1980–2005*, Warszawa 2005.
- Gliwa M., *NSZZ „Solidarność” Region Rzeszowski* [w:] *NSZZ Solidarność 1980–1989*, t. 5: *Polska środkowo-wschodnia*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010.
- Gliwa M., *Region Rzeszowski NSZZ „S”* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 4, Warszawa 2020.
- Gotowiecki P., *Strajk w Hucie im. Marcelego Nowotki w Ostrowcu Świętokrzyskim 13–15 grudnia 1981 r.*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2009, t. I.
- Góra M., *Wojskowe obozy internowania w dokumentach Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego i Szefostwa Wojskowej Służby Wewnętrznej* [w:] *Wojskowe obozy internowania jako szczególna forma represji w stanie wojennym*, red. naukowa S. Galij-Skarbińska, W. Polak, M. Damazyn, Toruń 2022.
- Grosicka M., *Biskupi Komitet Pomocy Potrzebującym w Kielcach*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 2008, nr 5.
- Grosicka M., *Internowania w regionie świętokrzyskim w dokumentach Służby Bezpieczeństwa* [w:] *Stan wojenny w regionie świętokrzyskim 1981–1983*, red. P. Gotowiecki, Ostrowiec Świętokrzyski 2013.
- Grosicka M., *Janaszek Tadeusz* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2, Warszawa 2012.
- Grosicka M., *Kościół katolicki wobec „Solidarności” po wprowadzeniu stanu wojennego na przykładzie diecezji kieleckiej i sandomiersko-radomskiej* [w:] *Od nadziei do niepodległości. NSZZ „Solidarność” 1980–1989/90. Studia i szkice*, red. Ł. Sołtysik, G. Waligóra, Wrocław–Warszawa 2021.
- Grosicka M., *Marian Włodzimierz Jaworski* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, Warszawa 2010.
- Grosicka M., „Negatywnie oddziałuje na środowisko, a zwłaszcza na młodzież szkolną”. *Przemysław Jerzy Witek i jego walka z komuną*, „Tygodnik eM Kielce”, 4 XI 2018.

- Grosicka M., *Spis internowanych z Regionu Świętokrzyskiego. Ośrodek Odosobnienia w Kielcach*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2009, t. I.
- Grosicka M., Śmietanka-Kruszelnicki R., *NSZZ „Solidarność” Region Świętokrzyski* [w:] *NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 6: Polska południowa*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010.
- Grosicka M., Śmietanka-Kruszelnicki R., *Stan wojenny w regionie świętokrzyskim 1981–1983. Wybrane zagadnienia*, Kielce 2011.
- Gryz R., Sarna Edmund Adolf [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989, t. 5*, Warszawa 2023.
- Inteligentna forma internowania. Ćwiczenia i powołania do Ludowego Wojska Polskiego jako forma represji po 13 grudnia 1981 r.*, red. G. Majchrzak, Warszawa 2016.
- Jabłoński J., „Solidarność” za kratami. *Postrzeganie rzeczywistości społeczno-politycznej w roku 1982 przez więźniów zakładu karnego w Hrubieszowie* [w:] *Stan wojenny w Regionie Świętokrzyskim 1981–1983*, red. P. Gotowiecki, Ostrowiec Świętokrzyski 2013.
- Kozłowski T., Ołazek J., *Internowani w stanie wojennym. Dane statystyczne, „Pamięć i Sprawiedliwość”* 2010, nr 2 (16).
- Krężołek E., Kazimierz Koruba [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989, t. 1*, Warszawa 2010.
- Lasota M., Ptasińska M., Solak Z., *Małopolska i Świętokrzyskie* [w:] *Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, red. A. Dudek, Warszawa 2003.
- Majchrzak G., *Nie tylko stan wojenny, czyli „wojskowe obozy specjalne” w czerwcu i lipcu 1976 r.* [w:] *Wojskowe obozy internowania jako szczególna forma represji w stanie wojennym*, red. S. Galij-
-Skarbińska, W. Polak, M. Damazyn, Toruń 2022.
- Majchrzak G., *Tajemnice stanu wojennego*, Warszawa 2016.
- Maruszak M., *Działania Wojskowej Służby Wewnętrznej wobec skierowanych na przeszkolenia wojskowe i powołanych do odbycia zasadniczej służby wojskowej na mocy zarządzenia szefa Sztabu Generalnego WP nr 0141 z dnia 26 października 1982 r.* [w:] *Inteligentna forma internowania. Ćwiczenia i powołania do Ludowego Wojska Polskiego jako forma represji po 13 grudnia 1981 r.*, red. G. Majchrzak, Warszawa 2016.
- Paczkowski A., *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981 – 22 VII 1983*, Warszawa 2007.
- Perchel P., Adamczyk R., *Alfabet starachowickiej opozycji*, Starachowice 2010.
- Perchel P., Adamczyk R., *Zima wasza, wiosna nasza*, Starachowice 2017.
- Piątek P., *Przestępstwa stanu wojennego w ujęciu kryminologicznym jako „crimes of the state”. Przegląd zagadnień badawczych* [w:] *Zbrodnie stanu wojennego – aspekty prawne*, red. A. Dziurok, Katowice–Warszawa 2017.
- Piotrowski P., *Służba wojskowa jako forma represji politycznej w ludowym Wojsku Polskim* [w:] *Inteligentna forma internowania. Ćwiczenia i powołania do Ludowego Wojska Polskiego jako forma represji po 13 grudnia 1981 r.*, red. G. Majchrzak, Warszawa 2016.
- Prawo karne stanu wojennego*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2003.
- Próchniak L., *NSZZ „Solidarność” Region Ziemia Łódzka* [w:] *NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 4: Polska zachodnia*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010.
- Próchniak L., *Region Ziemia Łódzka NSZZ „Solidarność”* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989, t. 2*, Warszawa 2012.

- „Przeciw komunie”. *Relacje działaczy Regionu Świętokrzyskiego NSZZ „Solidarność” i opozycji (1980–1989)*, oprac. M. Grosicka, K. Polit, R. Śmietanka-Kruszelnicki, Kielce–Kraków 2014.
- Przed sierpniem. Przejawy oporu społecznego i postaw opozycyjnych wśród mieszkańców województwa kieleckiego 1975–1980. Wybór dokumentów*, oprac. E. Krężolek, Kraków–Kielce 2014.
- Relacja Stanisławy Marianny Gawlik „Nataszy”*, oprac. M. Grosicka [w:] *Po stronie dobra. Księga dedykowana Zofii i Zbigniewowi Romaszewskim*, red. C. Kuta, M. Krzysztofiński, Warszawa–Kraków–Rzeszów 2020.
- Seweryn J., *Jerzy Nobis – jeden z dziesięciu milionów*, Starachowice 2013.
- Seweryn J., *Solidarność starachowicka*, Starachowice 2007.
- Spotkanie z Międzynarodowym Komitetem Czerwonego Krzyża*, „Krata. Pismo internowanych w Ośrodku Odosobnienia Kielce-Piaski”, 2 IV 1982.
- Stanowska M., Strzembosz A., *Sędziowie warszawscy w czasie próby 1981–1988*, Warszawa 2005.
- Stan wojenny. Represje, opór, życie codzienne*, red. N. Jarska, J. Olaszek, Warszawa 2011.
- Stan wojenny w dokumentach władz PRL (1980–1983)*, oprac. B. Kopka, G. Majchrzak, Warszawa 2001.
- Stan wojenny w regionie łódzkim w dokumentach Służby Bezpieczeństwa*, wstęp R. Rabeiga, wybór i oprac. M. Koczyński, R. Rabeiga, Warszawa–Łódź 2008.
- Stan wojenny w regionie świętokrzyskim 1981–1983*, red. P. Gotowiecki, Ostrowiec Świętokrzyski 2013.
- Śmietanka-Kruszelnicki R., *Bartosz Waldemar Józef* [w:] *Encyklopedia „Solidarność”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 2, Warszawa 2012.
- Śmietanka-Kruszelnicki R., *Pismo Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Kielcach na temat oporu społecznego i działalności opozycji politycznej w województwie kieleckim w I półroczu 1982 r.*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2009, t. 1.
- Śmietanka-Kruszelnicki R., *Pomianowska Wanda Salomea* [w:] *Encyklopedia „Solidarność”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, Warszawa 2010.
- Śmietanka-Kruszelnicki R., *Rolnicza „Solidarność” w Świętokrzyskiem w latach 1980–1989. Wybrane problemy* [w:] *O wolną wieś i wolną Polskę. Ogólnopolski Komitet Oporu Rolników i niezależna działalność środowisk chłopskich w latach 1982–1989*, red. C. Kuta, M. Wenklar, Kraków 2020.
- Śmietanka-Kruszelnicki R., *Stępień Jerzy Adam* [w:] *Encyklopedia „Solidarność”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, Warszawa 2010.
- Wierzbicki M., *NSZZ „Solidarność” Region Ziemia Radomska* [w:] *NSZZ „Solidarność” 1980–1989*, t. 5: *Polska środkowo-wschodnia*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010.
- Wierzbicki M., *Region Ziemia Radomska NSZZ „Solidarność”* [w:] *Encyklopedia „Solidarność”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 3, Warszawa 2019.
- Żak S., *Stan wojenny i po nim*, Kielce 2014.

Represje wobec mieszkańców regionu świętokrzyskiego w okresie stanu wojennego. Wybrane zagadnienia

Artykuł ma na celu przedstawienie trzech form represji zastosowanych w okresie stanu wojennego wobec mieszkańców regionu świętokrzyskiego: internowań, represji sądowych i kierowania opozycjonistów do wojskowych obozów internowania. Analiza

materiałów archiwalnych pozwoliła oszacować, że w ówczesnym województwie kieleckim Służba Bezpieczeństwa sięgała po internowanie częściej niż w niektórych znacznie aktywniejszych ośrodkach opozycyjnych. Ta forma represji dotknęła łącznie 368 mieszkańców omawianego obszaru, głównie działaczy NSZZ „Solidarność”. 88 osób spośród nich było prześladowanych z wykorzystaniem represji sądowych, a 65 mężczyzn skierowano do wojskowych obozów internowania, w których szykanowano ich ze względu na antykomunistyczną postawę. Zdarzały się przypadki nękania jednej osoby na kilka różnych sposobów. Represje zastosowane przez władze komunistycznej Polski, w wielu przypadkach skuteczne, miały na celu przerwanie opozycyjnej działalności mieszkańców regionu świętokrzyskiego.

SŁOWA KLUCZOWE

represje komunistyczne, stan wojenny, opozycja, Solidarność, internowania, aresztowania, procesy polityczne, wojskowe obozy internowania, region świętokrzyski

Repressions Against the Inhabitants of the Świętokrzyskie Region during Martial Law: Selected Issues

The article aims to summarise three forms of repression employed during martial law against the residents of the Świętokrzyskie region: internment, judicial repression, and the confinement of opposition members in Military Internment Camps. The analysis of archival records allowed us to estimate that the Security Service in Kielce relatively often resorted to internment, which included 368 inhabitants of the Świętokrzyskie region, mainly activists of NSZZ “Solidarność”. This was more than in some much more active opposition centres. The number of underground activists affected by judicial repression was also large, 88 people in total. Many men from the Kielce Voivodeship were sent to Military Internment Camps where they were harassed due to their anti-communist attitude. In total, 65 people were sent there in the autumn of 1982. There were also cases of several different forms of repression being used against one person. During martial law, inhabitants of the Kielce Voivodeship relatively frequently faced various forms of harassment intended to suppress opposition activities, often proving effective.

KEYWORDS

communist repressions, Martial Law, opposition, Solidarity, internments, arrests, political trials, Military Internment Camps, Świętokrzyskie region

MARZENA GROSICKA – doktor nauk humanistycznych; od 2008 r. pracownik kieleckiej delegatury Instytutu Pamięci Narodowej. Specjalizuje się w historii polskiego ruchu ludowego oraz antykomunistycznego oporu społecznego na Kielecczyźnie, w tym w dziejach NSZZ „Solidarność”. Autorka i współautorka książek oraz artykułów naukowych, a także popularnonaukowych, broszur oraz wystaw związanych z tą tematyką. Autorka monografii „*Nasza broń to karta wyborcza*”. *Polskie Stronnictwo Ludowe w województwie kieleckim w latach 1945–1949* (2022).

MARZENA GROSICKA – doctor of humanities; since 2008, an employee of the Kielce branch of the Institute of National Remembrance. She is a specialist in the history of the Polish peasant movement and anti-communist social resistance in the Kielce region, including the trade union “Solidarity”. Author and co-author of monographs, scientific and popular-science articles, brochures and exhibitions related to these topics. Author of the monograph entitled „*Nasza broń to karta wyborcza*”. *Polskie Stronnictwo Ludowe w województwie kieleckim w latach 1945–1949* [“Our weapon is the ballot”. Polish People’s Party in the Kielce Province in 1945–1949] (2022).